Rektio ja käsitteistys: Miten metaforisuus, voimadynamiikka ja fiktiivinen liike motivoivat suomen verbien paikallissijarektioita

Tuomas Huumo
Turun yliopisto

Abstrakti

Suomen verbien paikallissijarektioita on totuttu pitämään pääosin semanttisesti läpinäkymättöminä kiteytyminä. Rektioille voidaan kuitenkin löytää semanttista motivaatiota, jos ilmaistavaan merkitykseen sisällytetään kognitiivisen kielentutkimuksen hengessä paitsi puheenalainen asiaintila itse myös tapa käsitteistää kyseinen asiaintila. Esitän, että verbirektioita motivoivat käsitteistykset, jotka perustuvat metaforisuuteen, fiktiiviseen liikkeeseen ja voimadynamiikkaan. Aineistonani ovat verbin ja rektiolaajennuksen muodostamat *rektioyhdistelmät*, jotka olen poiminut alan oppikirjoista ja tutkimusjulkaisuista. Tarkastelen sekä *suuntarektioita*, joissa verbi määrää vain suuntaisuuden muttei määräsijaa (esimerkiksi tulosijarektio *jäädä kotiin ~ Tampereelle ~ kahvilaan*), että *sijarektioita*, joissa verbi edellyttää määräsijaa (esimerkiksi elatiivirektio *pitää kirjoista ~ hiihdosta ~ Tampereesta*). Rektioyhdistelmät painottuvat suuntasijojen eli tulo- ja erosijojen sellaisiin käyttöihin, joissa ei ole kyse aidosta siirtymästä. Rektioita motivoivat käsitteistykset muodostavat semanttisia pääryhmiä, jotka kattavat useita rektioyhdistelmiä. Näitä ovat: 1) ’jostakin’ aktivoitumisen ja ’jonnekin’ passivoitumisen ilmaukset, 2) toteutumattomia tai peruuntuvia kehityskulkuja fiktiivisenä liikkeenä kuvaavat ilmaukset, 3) kuvaannolliset ’ottamisen’ ja ’antamisen’ ilmaukset sekä 4) merkitykseltään eksistentiaaliset ’jonnekin’ ilmestymistä tai ’jostakin’ katoamista kuvaavat ilmaukset.

Avainsanat: rektio, verbi, paikallissija, kognitiivinen semantiikka

1 Johdanto

Monet suomen verbit valitsevat laajennuksikseen[1] paikallissijamuotoisia substantiivilausekkeita, joiden sijamerkintä noudattaa verbin määräämää rektiota, esimerkiksi *pitää jostakin, kyllästyä johonkin, suuttua jollekulle, löytää jotain jostakin*. Rektiolaajennuksia pidetään yleensä kiteytyneinä ilmauksina, joiden sijamerkintä ei ainakaan täysin perustu paikallissijojen yleisiin semanttisiin tehtäviin. Rektiot muodostavat myös haasteen suomea vieraana kielenä opiskeleville, sillä ajatus semanttisen motivaation puutteesta ohjaa opettelemaan ne ulkoa verbi verbiltä (Jönsson-Korhola & White 2002: 5). Kielenopetuksen

[1] Käytän rektiopaikallissijamuotojen kieliopillisesta tehtävästä yleisnimitystä *laajennus* (VISK, määritelmät). Nimitys ei ota kantaa ilmauksen tarkkaan kieliopilliseen tehtävään, joka on usein tulkinnanvarainen. Tarpeen mukaan käytän täsmällisempiä termejä *täydennys* (= verbin valenssinmukainen, pakollinen laajennus) ja *määrite* (= verbin valinnainen laajennus).

VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

Finnish Journal of Linguistics 38 (2025), 57–88
DOI: 10.61197/fjl.142826

kannalta ihanteellista olisi, jos verbin merkityksestä pystyttäisiin suoraan ennustamaan, onko se paikallissijarektioinen ja mikä sen rektio on. Näin kunnianhimoinen tavoite ei kuitenkaan vaikuta realistiselta, sillä samankin verbin laajennuksina voidaan usein käyttää eri paikallissijamuotoja: *ampiaiset kuolivat* ***vintillä ~ vintiltä ~ vintille***.

Tarkastelen artikkelissani verbien paikallissijarektioilmiötä kokonaisuutena ja etsin rektioille semanttisia motivaatioita. Teoriapohjana käytän kognitiivista kielitiedettä ja erityisesti Talmyn (2000) kognitiivista semantiikkaa. Tavoitteenani on selvittää, miten paikallissijojen yleinen merkitys toteutuu verbin ja rektiolaajennuksen muodostamissa *rektioyhdistelmissä* silloin, kun yhdistelmä ei ilmaise aitoa spatiaalista tai abstraktia siirtymää.

Kognitiivisen kielitieteen hengessä katson, että merkitys käsittää kuvattavan asiaintilan lisäksi tavan *käsitteistää* kyseinen asiaintila eli tulkita se kielentämistä varten. Käsitteistys voi olla joko puhujan valitsema tai kielisysteemiin vakiintunut. Tunnettu esimerkki käsitteistyksen vaihtelusta on erilaisten vaihdantatilanteiden kielentäminen, esimerkiksi *Heikki osti auton Jaanalta, Jaana myi auton Heikille, auto siirtyi Jaanalta Heikille, auto vaihtoi omistajaa, Heikki osti auton, Jaana myi autonsa pois* (jne.). Lauseet eroavat toisistaan siinä, kenen näkökulmasta tilannetta tarkastellaan (Heikin, Jaanan vai auton), sekä siinä, mitä osallistujia nimetään ja mitä ei. Erot näkyvät myös siinä, millaisia verbejä ja niiden laajennuksia lauseissa esiintyy ja missä kieliopillisissa tehtävissä: subjektina, objektina vai adverbiaalina. Käsitteistys on laaja-alainen ilmiö (ks. Langacker 1987: 134–146), johon sisältyy kielennettävien osallistujien ja näiden saamien roolien lisäksi esimerkiksi tilanteeseen valittu näkökulma, tarkasteluetäisyys ja tarkastelujärjestys.

Tutkimusmenetelmäni on yhdistelmä aineistopohjaista laadullista kielentutkimusta (ks. Luodonpää-Manni & Ojutkangas 2020) ja tutkijan oman kielitajun käyttöön perustuvaa analyysia (ks. Hamunen & Huumo 2020). Pääaineistonani toimivat Jönsson-Korholan ja Whiten (1989, 2002) rektioluettelot, jotka on laadittu ensisijaisesti pedagogisiin tarkoituksiin. Rajaan tarkastelun ulkopuolelle sellaiset rektioluetteloissa mainitut yhdistelmät, joissa laajennuksen paikallissija esiintyy säännönmukaisessa tehtävässään, esimerkiksi *paeta jostakin* (LÄHDE[2]), *päästä jonnekin* (MÄÄRÄNPÄÄ) ja *asua jossakin* (PAIKKA). Toisaalta olen täydentänyt aineistoa eräillä VISK:n (§487) ja Pajusen (1999) mainitsemilla elatiivi- ja illatiivirektioilla, joita rektioluetteloissa ei mainita.

Lähtöoletukseni on, että rektiosijanakin paikallissija ilmaisee samaa merkitystä, joka sillä on paikallissijojen järjestelmässä (ks. myös Onikki-Rantajääskö 2023). Jos merkityksellä ei ole selvää motivaatiota kielenulkoisessa tarkoitetilanteessa, oletan sen motivoituvan tavasta käsitteistää kyseinen tilanne. Perustelen, miten käsitteistykseen pohjautuva merkitys ilmenee kussakin rektioyhdistelmässä. Vaihtoehtoinen lähestymistapa olisi katsoa, että rektiossa paikallissija menettää merkityksensä joko kokonaan tai osittain (näin mm. Kracht 2002; 2005, jonka kritiikkinä ks. Huumo 2007).

Paikallissijojen merkitystehtävät on tapana jakaa yhtäältä suuntaisuuden (olo-, tulo- ja erosijat) ja toisaalta ns. laadun eli ’sisäisyyden’ ja ’ulkoisuuden’ oppositioon (sisä- ja

[2] Merkitsen (kognitiivisessa) kielitieteessä vakiintuneeseen tapaan pienillä kapiteeleilla a) semanttiset roolit (KOKIJA, KOHDE, VÄLINE, MÄÄRÄNPÄÄ…), b) käsitteelliset perusrelaatiot (KONTAKTI, INKLUUSIO, SEPARAATIO…) sekä c) konkreettisia ilmauksia abstraktimman tason käsitteistysmallit, esimerkiksi käsitemetaforat (esim. *ihastua ~ kyllästyä ~ tympääntyä johonkuhun*: TUNNETILAN MUUTOS ON SUUNTAUTUMISTA KOHTEESEEN). Rooli KOHDE tarkoittaa osallistujaa, johon toiminta kohdistuu (esim. *pidän* ***hänestä****, rakastuin* ***häneen***). Rooli MÄÄRÄNPÄÄ taas tarkoittaa konkreettista tai abstraktia paikkaa, johon liike tai muu muutos johtaa (*matkustin* ***Ruotsiin,*** *sairastuin* ***koronaan***).

ulkopaikallissijat). Rektiossa nämä ovat hierarkkisessa suhteessa keskenään: suuntarektiossa verbi määrää vain laajennuksen suuntaisuuden, sijarektiossa lisäksi täsmällisen sisä- tai ulkopaikallissijan.[3] Jokainen sijarektio sisältää siten myös suuntarektion, kun taas suuntarektiossa täsmällinen sijanvalinta jää vapaaksi ilmaisemaan muuttujan ja kiintopisteen[4] välistä suhdetta. Esimerkiksi suuntarektioisen *jäädä*-verbin tulosijalaajennuksen tarkka sijanvalinta kertoo muuttujan ja kiintopisteen suhteesta: *lapsi jäi pöytään ~ pöydälle ~ pöydän alle*. Vain tulosijaisuus perustuu tässä rektioon: esimerkki ei tarkoita lapsen siirtyvän laajennuksen ilmaisemaan paikkaan (*jäädä*-verbin tulosijalaajennuksen motivaatiosta ks. Huumo 2005a). Sijarektioyhdistelmä *ihastua* + illatiivi (*ihastuin häneen ~ Tampereeseen*) taas vaatii illatiivia: ei sanota **ihastuin Tampereelle*, vaikka paikannimi *Tampere* yleensä taipuukin ulkopaikallissijoissa. Illatiivirektiolle oletetun motivaation on siten selitettävä paitsi tulosijaisuus myös sisäpaikallissijaisuus.

Artikkeli etenee seuraavasti: luvussa 2 määrittelen rektion ja ne kriteerit, joilla olen valikoinut aineistoni. Luvussa 3 esittelen rektioita motivoivia keskeisiä käsitteistysstrategioita, joita ovat metaforisuus, fiktiivinen liike ja voimadynamiikka. Lisäksi esitän yleiskuvan keskeisistä rektiomerkityksistä pohjustukseksi luvussa 4 tapahtuvalle tarkastelulle, jossa käyn läpi kaikki kriteerini täyttävät rektioyhdistelmät muotoluokittain ja edelleen alaryhmittäin niitä motivoivien käsitteistysten mukaisesti. Johdan käsitteistykset päättelemällä, miten rektiolaajennuksen paikallissijan merkitys toteutuu kussakin yhdistelmässä ja mitkä seikat verbin merkityksessä motivoivat laajennukselle joko pelkän suuntaisuuden (suuntarektio) tai täsmällisen rektiosijan (sijarektio). Luku 5 esittää kokoavia huomioita sekä käsitteistysten abstraktimmat ylätyypit.

2 Mitä verbirektio on?

2.1 Suuntarektion ja sijarektion eroja

Vaikka oletan, että paikallissija ilmaisee rektiokäytössään samanlaista merkitystä kuin säännönmukaisessakin käytössään, sijanvalinnan motivaatio on yleensä toisenlainen. Eron voi kiteyttää niin, että rektion määräämä merkitystekijä, siis joko pelkkä suuntaisuus tai sen lisäksi määräsija, ei ilmennä suoraan muuttujan ja kiintopisteen suhdetta vaan verbin näkökulmaa tähän suhteeseen ja tapaa käsitteistää verbin kuvaama tilanne. Esimerkiksi tulosijarektiossa *unohdin sateenvarjon* ***mökille*** tulosija ei ilmaise sateenvarjon siirtymistä mökille vaan motivoituu *unohtaa*-verbin merkityksestä, jossa KOHDE 'unohtuessaan' katoaa KOKIJAN huomiopiiristä. Tulosija kuvaa tällaisen muutoksen KOHTEEN fiktiivisenä liikkeenä olinpaikkaansa (Huumo 2006a; fiktiivisestä liikkeestä ks. Talmy 2000: luku 7). Tulosijarektion motivoi käsitteistys HUOMIOPIIRISTÄ KATOAMINEN ON

[3] Sellaista rektiotapausta ei käsittääkseni ole, jossa verbi kelpuuttaisi vain mitä tahansa sisä- tai ulkopaikallissijamuotoisia laajennuksia mutta olisi neutraali suuntaisuuden suhteen. Lähimpänä tällaista lienee aistivaikutelmaverbien rektiolaajennuksen vaihtelu allatiivin ja ablatiivin (muttei adessiivin) välillä (*maistua hyvältä ~ hyvälle ~ *hyvällä*).

[4] Käytän paikallissijan ilmaiseman relaation osallistujista kognitiivisen kieliopin mukaisia nimityksiä *muuttuja* (suhteutettava) ja *kiintopiste* (suhteutuskohta; ks. Langacker 1987; suomennokset P. Leinolta 1989). Paikallissijarelaation kiintopisteen ilmaisee paikallissijassa esiintyvä substantiivilauseke. Muuttujana toimii jokin muu osallistuja (*Heitin* [*paperin*$_{[MU]}$] [*roskakoriin*$_{[KP]}$) tai koko tilanne ([*Luin kirjaa*$_{[MU]}$] [*makuuhuoneessa*$_{[KP]}$]).

SIIRTYMÄ OLINPAIKKAAN. Koska kyseessä on suuntarektio eikä sijarektio, allatiivi *mökille* on normaalissa oppositiossaan illatiivin kanssa: *unohdin sateenvarjon mökkiin* noudattaa samaa suuntarektiota, mutta illatiivi kertoo allatiivia täsmällisemmin, että sateenvarjo sijaitsee mökkirakennuksessa eikä esimerkiksi sen lähistöllä. Suunnaltaan vastakkainen erosijarektio *löysin mökistä sateenvarjon* taas edustaa käsitteistystä HUOMIOPIIRIIN ILMESTYMINEN ON SIIRTYMÄ POIS OLINPAIKASTA. Kyse on nytkin suuntarektiosta, sillä elatiivi on tavanomaisessa oppositiossaan ablatiivin kanssa: *löysin mökiltä sateenvarjon* ilmaisee väljempää sijaintia.

Sijarektiossa laajennuksen täsmällinen sijamuoto määräytyy verbistä käsin. Esimerkiksi **ihastuin Tampereelle* on kielenvastainen siksi, että *ihastua* kelpuuttaa vain illatiivilaajennuksen. Jos rektiosijan katsotaan nytkin ilmaisevan tavanomaista merkitystään, on ajateltava, että 'ihastumisessa' KOKIJAN muuttuva tunnesuhde KOHTEESEEN käsitteistetään juuri illatiivin merkityksen mukaisesti: ilmaistavana on sekä tulosijan että sisäpaikallissijan merkitys. Tulkintavaihtoehtoja jättää kuitenkin yhä illatiivin perustehtävässään osoittama polysemia: onko rektiota *ihastuin Tampereeseen* motivoiva käsitteistys TUNNETILAN MUUTOS ON SIIRTYMÄ KOHTEEN SISÄÄN (kuten *juoksin taloon*), TUNNETILAN MUUTOS ON KIINNITTYMISTÄ KOHTEESEEN (kuten *tartuin kaiteeseen*) vai TUNNETILAN MUUTOS ON SUUNTAUTUMISTA KOHTEESEEN (kuten *osoitin metsään*)?

Semantiikan ja kieliopin keskinäisen suhteen kannalta on hyvä huomata, että etenkin sijarektiolaajennukset ovat usein semanttisesti objektimaisia. Objektin tavoin ne ilmaisevat KOHDETTA, johon verbin kuvaama prosessi kohdistuu (*ihastuin* ***häneen,*** *pidän* ***Tampereesta***). Vilkuna (1996: 86) kutsuu tällaisia laajennuksia *rektio-obliikveiksi*. Termi *obliikvi* on yleisnimitys verbien täydennyksille, jotka eivät ole objekteja. Suuntarektiolaajennukset taas ovat yleensä adverbiaalimaisia, sillä ne ilmaisevat osallistujien konkreettista tai abstraktia sijaintia (*jäin* ***Tampereelle***, *unohdin sateenvarjon* ***kahvilaan***; ks. Pajunen 1999: 33–35, 130–132; Nissilä 2011: 91–92; Aigro 2022: 80–81.)

2.2 Tutkimuskohteen rajaus

Fennistiikassa verbirektioista on esitetty suppeampia ja laajempia määritelmiä, joista yhteenvedon esittää Nissilä (2011: 89–98; ks. myös hänen mainitsemansa lähteet). Itse tulkitsen Jönsson-Korholan ja Whiten (2002) tapaan verbirektion laajaksi ilmiöksi, joka kattaa sekä sijarektiot että suuntarektiot. Rajaus poikkeaa esimerkiksi VISK:n (§1225) kannasta, jonka mukaan vain sijarektiot ovat varsinaista paikallissijarektiota. Rajanveto suunta- ja sijarektion välillä ei ole aina yksiselitteistä: milloin on kyse suuntarektiosta, milloin erillisistä, joskin samansuuntaisista saman verbin sijarektioyhdistelmistä? Tulkitsen suuntarektioiksi tapaukset, joissa tietyn verbin varaan muodostetut rektioyhdistelmät ilmaisevat samanlaista merkitystä riippumatta siitä, onko rektiolaajennus sisä- vai ulkopaikallissijamuotoinen (esimerkiksi *jäädä mökkiin ~ pihalle*: PAIKKA). Jos taas saman verbin sisä- ja ulkopaikallissijalaajennusten merkitystehtävät eroavat toisistaan olennaisesti, katson niiden edustavan kahta erillistä sijarektioyhdistelmää (esimerkiksi *hermostua Heikkiin* [KOHDE] ~ *Heikille* [KOKIJA]). VISK:n rektiomääritelmää noudatan siltä osin, etten katso objektin kieliopillista sijamerkintää rektioksi (toisin kuin Jönsson-Korhola ja White 2002).

VISK:n (§1225) mukaan semanttisesti motivoituneiden ja läpinäkymättömien rektiotapausten väliin jää jatkumo, jossa rektiosijan voi ajatella olevan merkitykseltään haalistunut mutta silti osittain motivoitunut. Kirjallisuudessa onkin esitetty erilaisia näkemyksiä siitä, tulisiko semanttisesti läpinäkyvä paikallissijatäydennyksen sijanvalinta

lukea rektioilmiön piiriin (VISK §448). Itse rajaan käsittelyni ulkopuolelle sellaiset Jönsson-Korholan ja Whiten (1989; 2002) rektioiksi luokittamat yhdistelmät, joissa paikallissija ilmaisee produktiivista merkitystään: olosija paikkaa tai abstrakteja puitteita (*asua Keravalla, onnistua pasianssissa*), suuntasija konkreettista tai abstraktia siirtymää (*paeta vankilasta, päästä yliopistoon*). On mahdollista, että jälkimmäiset yhdistelmät on sisällytetty rektioluetteloihin *päästä-* ja *paeta*-verbien voimadynaamisen luonteen vuoksi: siirtymä onnistuu huolimatta jonkinlaisesta vastavoimasta (vankilan esteet, lukot ja vartijat, yliopiston pääsyvaatimukset). Koska itse siirtymä on todellinen ja sijanvalinta siitä motivoitunut, en tarkastele tällaisia yhdistelmiä.

Sekä aineistoni että aiemman tutkimuskirjallisuuden perusteella rektioilmiö painottuu suuntasijoihin (ks. Pajunen 1999: 130). Olosijojen produktiivinen, staattisen sijainnin merkitys taas toteutuu myös niiden toimiessa verbin täydennyksinä: *asua Suomessa, pitää kirjaa pöydällä, hävitä pokerissa*. Esimerkiksi inessiivirektioina rektioluetteloissa mainitaan yhdistelmiä, joissa inessiivin käyttö on odotuksenmukaista, vaikkakin ilmaistavana on abstrakti eikä konkreettinen ’tapahtumapaikka’: *auttaa ystävää* ***hädässä***, *epäonnistua* ***kilpailussa***, *erehtyä* ***asiassa***, *hylätä ystävä* ***pulassa***, *huijata* ***asuntokaupoissa***, *huiputtaa* ***korttipelissä***, *neuvoa lasta* ***läksyissä***, *painostaa asiakasta* ***liikeasioissa***, *pettää liikekumppania* ***neuvotteluissa***, *voittaa ystävä* ***pokerissa***. Inessiivi on yhdistelmissä odotuksenmukainen siksi, että tilanne osallistujineen tapahtuu ja pysyttelee kiintopisteen sisäpuolella (tai abstraktimmin sen ’piirissä’). Sijarektiomaista yhdistelmissä on se, että on käytettävä juuri inessiiviä eikä toinen olosija adessiivi yleensä sopisi. Tämä voidaan kuitenkin selittää kiintopisteiden luonteella: inessiiviä käytetään tällaisista abstrakteista kiintopisteistä muutenkin (***hädässä*** *ystävä tunnetaan,* ***korttipelissä*** *on vaikeat säännöt,* ***läksyissä*** *oli paljon työtä,* ***liikeasioissa*** *olen taitava*). Lisäksi ainakin osa mainituista verbeistä kelpuuttaa muitakin kuin inessiivilaajennuksia: *epäonnistua* ***karsintakierroksella****, huijata* ***markkinoilla****, huiputtaa kilpakumppania* ***keilaradalla****, auttaa vanhusta* ***suojatiellä***; myös suuntasijat ovat mahdollisia, jos tilanteeseen liittyy siirtymä: *auttaa ystävä* ***kriisistä ~ turvaan***, *hylätä ystävä* ***pulaan***.

Adessiivirektioina luetteloissa mainitaan erilaisia välineen ja keinon ilmauksia: *koristella kuusi* ***kynttilöillä***, *korvata voi* ***margariinilla***, *myydä polkupyörä* ***sataselle***, *uhata hallitusta* ***lakolla***. Nämä edustavat adessiivin säännönmukaista käyttöä, enkä siksi käsittele niitä rektioina. Näin ollen tarkasteltavikseni valikoituvat rektioyhdistelmät käsittävät ainoastaan suuntasijaisia laajennuksia, joiden kuvaamissa tilanteissa ei tapahdu muuttujan konkreettista tai abstraktia siirtymää paikallissijalaajennuksen ilmaisemaan kiintopisteeseen (tulosijat) tai sieltä pois (erosijat).

Rektioluetteloissa on mukana eräitä liikeverbejä, jotka kohdistavat (eli ikkunoivat; ks. Talmy 2000: luku 4) huomion vain osaan liiketilanteesta. Esimerkiksi *lähteä* ja *poistua* ilmaisevat LIIKKUJAN poistumisen LÄHTEESTÄ, *saapua* taas perilletulon MÄÄRÄNPÄÄHÄN. Kuten liikeverbit yleensä, myös nämä kelpuuttavat sekä tulo- että erosijalaajennuksia: *Juna lähti Turusta Tampereelle, Oppilas poistui luokasta käytävään, Laiva saapui Turusta Tukholmaan*. Kyse ei kriteerieni mukaan ole rektiosta, sillä paikallissijat ilmaisevat esimerkeissä tavanomaista merkitystään: erosijat LÄHDETTÄ ja tulosijat MÄÄRÄNPÄÄTÄ.

Tulkinnanvaraisempi rajatapaus ovat sellaiset tulosijarektioiset verbit, jotka eivät kuvaa nimenomaisesti liikettä vaan skemaattisempia muutoksellisia tilanteita, joiden yksi toteutumisvaihtoehto liike on. Tällöin liikkeen (tai abstraktin siirtymän) merkitys jää yksin paikallissijalaajennuksen ilmaistavaksi: *ehtiä luennolle*, *erehtyä väärään junaan, herättää lapset kouluun, keretä bussiin, koota oppilaat luokkaan*. Jos tilanteeseen ei liity liikettä tai liikettä ei ilmaista, verbit eivät vaadi tulosijalaajennusta: *Janne ehtii*

runoillakin, erehdyin pahan kerran, kokoan palapeliä. Semanttisesti näitä lähellä ovat voimadynaamiset yhdistelmät *haastaa naapuri oikeuteen, huijata kissa koppaansa, kutsua ystävä kylään, määrätä vartija ovelle, pakata tavarat laukkuun, pakottaa lapsi kouluun, päästää lehmät laitumelle* ja *sijoittaa vartija ovelle.* Niissä subjektitarkoitteella on pyrkimys siirtää objektitarkoite tulosijalaajennuksen ilmaisemaan MÄÄRÄNPÄÄHÄN. Jotkin verbeistä jättävät auki, toteutuuko siirtymä (*haastoin ~ kutsuin hänet tennisotteluun, mutta hän ei tullutkaan*), toiset ilmaisevat sen toteutuvan (*pakotin ~ huijasin ~ päästin Heikin baariin*).

Prototyyppisistä liiketilanteen kuvauksista (kuten *lapsi käveli kotoa koululle*) mainittuja yhdistelmiä erottaa se, että siirtymän ilmaiseminen jää niissä yksin paikallissijalaajennukselle, kun verbi ilmaisee muuta kuin liikettä. Yhdistelmät ovat tässä mielessä samantapaisia kuin *höyryjuna puuskutti asemalle* tai *junassa nukuin Tampereelta Seinäjoelle*, joissa verbi niin ikään ilmaisee muuta kuin liikettä ja liikkeen kielentäminen jää yksin paikallissijalaajennuksille. Ottamatta jyrkkää kantaa siihen, missä rektioilmiön raja kulkee, jätän tällaiset tapaukset tarkasteluni ulkopuolelle, sillä niissäkin suuntasija ilmaisee aitoa, joko konkreettista tai abstraktia siirtymää.

3 Rektio ja käsitteistys

3.1 Metafora, fiktiivisyys ja voimadynamiikka

Paikallissijojen muita kuin siirtymien ilmaisemiseen liittyviä merkitystehtäviä on viimeaikaisessa fennistiikassa tarkasteltu melko laajasti kognitiivisen kielitieteen hengessä (mm. Alhoniemi 1975; P. Leino 1989; 1993; Huumo 2005a; 2005b; 2006a; Onikki-Rantajääskö 2001; 2023). Ilmiötä ei kuitenkaan ole kytketty systemaattisesti rektioon, vaan näkökulma on ollut itse paikallissijoissa ja niiden polysemiassa. Kognitiivinen fennistiikka tarjoaa silti uusia selitysmahdollisuuksia myös paikallissijarektioiden[5] tarkasteluun.

Koska rektiot ovat kiteytyneitä ja valmiina opittavia kokonaisuuksia, niiden motivaatio on ajateltava ensisijaisesti historialliseksi. Silti niitä saattaa synkronisestikin motivoida ilmaistavien tilanteiden ymmärretty samankaltaisuus aidosti muutoksellisten tilanteiden kanssa. Esimerkiksi *poimin omenan puusta* ja *bongasin uutisen netistä* ilmaisevat molemmat ’hankkimista’: puusta sain syötävää, internetistä tietoa. Sekä puu että internet toimivat LÄHTEINÄ, joita ilmaistaan erosijoilla. Toissijaista on, että ensimmäisessä esimerkissä LIIKKUJA on konkreettinen hedelmä, jälkimmäisessä abstrakti uutinen. Ilmauksissa ei näy sekään ero, että uutinen ei omaksutuksi tullessaan poistu internetistä vaan säilyy siellä muidenkin luettavana toisin kuin omena, joka poimituksi tultuaan ei ole enää puussa.

Tiettyyn käsitteistykseen perustuva motivaatio ei useinkaan koske vain yksittäistä rektioyhdistelmää vaan laajempaa rektioyhdistelmien joukkoa. Käsitteistykset ovatkin yleistyksiä, skeemoja, ja ne voivat toimia malleina uusille yhdistelmille, joissa ei ole kyse verbin vakiintuneesta rektiokäytöstä. Luvussa 2.1 mainitut *unohtaa-* ja *löytää-*verbien suuntarektiot edustavat suomen verbirektioissa melko yleistä merkitysyhdistelmää. Verbien subjekti on KOKIJA, jonka muuttuva kognitiivinen suhde KOHTEESEEN

[5] En käsittele essiiviä ja translatiivia, joiden päätehtävä ei ole paikan ilmaiseminen. Essiivin tehtäviä tarkastelee perusteellisesti Hynönen (2016; 2023) ja translatiivin rektiomaisiakin käyttöjä Voutilainen (2023).

kuvataan jälkimmäisen fiktiivisenä liikkeenä (Talmy 2000: luku 2). 'Löytyessään' KOHDE ikään kuin siirtyy olinpaikastaan KOKIJAN huomiopiiriin, 'unohtuessaan' se palaa huomiopiiristä olinpaikkaansa (Huumo 2006a). Samaa käsitteistystä noudattavat eräät muutkin suuntarektiot. Erosijarektioita *huomasin hänet* ***väkijoukosta****, näin* ***kasvoiltasi*** *surun, muistan* ***lapsuudestani*** *hellekesät, kirja löytyi* ***kaapista****, erotin* ***musiikista*** *oboen äänen* ja *hän erottuu* ***muista lapsista*** *rauhallisuutensa vuoksi* motivoi käsitteistys HUOMIOPIIRIIN ILMESTYMINEN ON SIIRTYMÄ POIS OLINPAIKASTA ('olinpaikka' voi olla myös abstrakti). Tulosijarektiot *unohdin kirjan* ***kahvilaan****, hylkäsin ystäväni* ***baariin****, kadotin avaimet* ***uimarannalle****, jätin kirjan yöksi* ***pihalle*** ja *lippu unohtui* ***salkoon*** taas motivoituvat käsitteistyksestä HUOMIOPIIRISTÄ KATOAMINEN ON SIIRTYMÄ OLINPAIKKAAN.

Molemmissa edellä mainituissa käsitteistyksissä sekä niitä noudattavissa rektioyhdistelmissä yhdistyy kolme ilmiötä: metaforisuus, fiktiivisyys ja voimadynamiikka. Metaforista niissä on se, että tajunnallinen muutos ('löytäminen', 'unohtaminen' jne.) esitetään kuvaannollisesti liikkeenä. Liike on samalla fiktiivistä, sillä KOHTEEN ei ilmaista todella siirtyvän olinpaikkaansa 'unohtuessaan' tai pois sieltä 'löytyessään'. Fiktiivisen liikkeen motivoi voimadynamiikka: kun KOKIJAN huomio kohdistuu KOHTEESEEN, hän kuvaannollisesti poimii sen olinpaikastaan tarkasteltavaksi, ja kun KOKIJAN huomio herpaantuu, hän palauttaa KOHTEEN olinpaikkaansa. Käsittelen metaforaa, fiktiivisyyttä ja voimadynaamisuutta seuraavaksi lyhyesti yleisellä tasolla.

Kognitiivisen metaforateorian esittivät alun perin Lakoff ja Johnson (1980). Teorian mukaan paitsi kieli myös ihmisen ajattelu on läpeensä metaforista. Perusmääritelmän mukaan metafora tarkoittaa yhden kognitiivisen alueen (*domain*) ainesten käyttöä kuvaamaan toisen kognitiivisen alueen ilmiöitä. Edellistä kutsutaan *lähdealueeksi* ja jälkimmäistä *kohdealueeksi*. Metaforassa *vaikeat ajat ovat edessä* on lähdealueena spatiaalinen sijainti KOKIJAN 'etupuolella' ja kohdealueena aika 'lähitulevaisuudessa'. *Käsitemetaforiksi* kutsutaan yleistyksiä, jotka motivoivat konkreettisia metaforisia ilmauksia. Käsitemetaforat esitetään yleensä muodossa KOHDEALUE ON LÄHDEALUE, siis esimerkiksi TULEVAISUUS ON EDESSÄ.

Kognitiivisen metaforateorian mielenkiinnon kohteina ovat paitsi innovatiiviset myös täysin vakiintuneet metaforat, joita usein ilmaistaan kieliopillisin keinoin. Ratkaisevaa ei ole se, ymmärtääkö nykypuhuja ilmauksen kuvaannolliseksi, vaan se, että kuvaannollisuuteen perustuva motivaatio on oletettavissa ja että se on aikanaan saattanut kirvoittaa ilmauksen synnyn. Metaforien lähdealueeksi ajatellaan useimmiten spatiaalinen tila, mutta myös muu merkitysalue voi toimia lähdealueena. Esimerkiksi allatiivirektion (alaluku 4.2.3) *altistuin säteilylle* voi ajatella perustuvan metaforaan LUONNONVOIMALLE ALTISTUMINEN ON JOUTUMISTA SEN HALTUUN, jossa mallina toimii allatiivin possessiivinen merkitys (vrt. *lahjoitin metsäni Heikille*). Jälkimmäinen on edelleen analysoitavissa spatiaalisen siirtymän metaforaksi: OMISTUKSEEN JOUTUMINEN ON SIIRTYMÄ OMISTAJAN LUO (*lahjoitin metsäni Heikille* kuten *vein ämpärin kaivolle*). Kaksitasoisuus on tarpeen, sillä *altistuin säteilylle* -yhdistelmän motivaatiota olisi vaikea johtaa suoraan allatiivin spatiaalisista päämerkityksistä 'päälle' (*hyppäsin pöydälle*) tai 'luo' (*juoksin kaivolle*). *Altistuessani säteilylle* en kuvaannollisesti siirry säteilyn 'päälle' enkä 'luo' vaan sen 'haltuun'.

Fiktiivisyydessä (Talmy 2000: luku 2) on kyse siitä, että tilanteen kielellinen kuvaus sisältää dynaamisen aineksen, joka ei motivoidu tilanteen kielenulkoisesta luonteesta vaan on kirjaimellisesti ymmärrettynä ristiriidassa tämän kanssa. Tunnetuin esimerkki ovat fiktiivisen liikkeen ilmaukset: *tie menee Porista Helsinkiin; voimalinja ylittää rajan Torniossa; katselin ikkunasta merelle; tuli huikean avara suo, ja sen kainalosta hyppäsi taivaille karmea vuori* (suomen kielen osalta ks. Karsikas 2004, jolta viimeinen

esimerkki). Fiktiivisesti liikkuva osallistuja voi olla todellinen, useimmiten pitkänomainen ja paikallaan pysyvä (*tie*, *sähkölinja*), mutta se voi olla itsekin vain fiktiivinen. Sellainen on esimerkiksi kuvitteellinen aistihavaintosignaali, joka liikkuu havaitsijan ja havaittavan välillä (ks. Huumo 2005b). Niin kutsutuissa *kehysliikeilmauksissa* taas todellisuudessa liikkuva havainnoitsija esitetään paikallaan pysyvänä ja hänen vaihtuva ympäristönsä liikkuvana (*tuli huikean avara suo* 'saavuttiin suon äärelle').

Kolmas rektioita motivoiva käsitteistysstrategia liittyy *voimadynamiikaan* (Talmy 2000: luku 7). Voimadynamiikka perustuu "naiviin fysiikkaan", jossa tilanteen elottomillakin osallistujilla nähdään erilaisia pyrkimyksiä. Voimadynaamisen tilanteen pääosallistujia nimitetään PYRKIJÄKSI (engl. *Agonist*) ja VASTUSTAJAKSI (*Antagonist*) (Talmy 2000: luku 7; suomennokset J. Leinolta 2003: 125–126). Tavoitteellisuus saattaa olla aitoa, mikäli osallistujat ovat elollisia (*vanki tahtoi pois sellistään*), mutta se voi olla myös kuvaannollista, jos puhe on elottomista tarkoitteista (*olut tahtoi vaahdota yli tuopin reunan*). Verbien paikallissijarektioissa voimadynamiikka motivoi suuntasijaa silloin, kun tilanteeseen liittyy voimadynaamisia pyrkimyksiä. Rektiossa *epäilty saarrettiin taloonsa* illatiivi ei ilmaise epäillyn siirtymistä taloon vaan sitä, että VASTUSTAJA estää hänen poistumisensa sieltä (Huumo 2006a). Poistumismahdollisuuden estyminen ilmaistaan olinpaikkaan suuntautuvana fiktiivisenä siirtymänä: POISTUMISEN ESTYMINEN ON SIIRTYMÄ OLINPAIKKAAN.

Fiktiivisyyden, metaforisuuden ja voimadynamiikan ilmiöt kietoutuvat yhteen monissa rektioyhdistelmissä, joita jäljempänä käsittelen. Niiden keskinäiset suhteet voivat olla monenlaisia, mutta tyypillisimmillään voimadynamiikka liittyy itse tarkoitetilanteeseen ja sen osallistujien välisiin vaikutussuhteisiin. Näitä vaikutussuhteita rektioyhdistelmät ilmaisevat kuvaannollisesti joko fiktiivisenä liikkeenä tai (muunlaisena) metaforisuutena. Edellä mainitussa käsitteistyksessä POISTUMISEN ESTYMINEN ON SIIRTYMÄ OLINPAIKKAAN (*poliisit saartoivat epäillyn taloonsa*) ilmaistavana on voimadynaaminen muutos, jossa PYRKIJÄÄ vahvempi VASTUSTAJA asettuu estämään tämän poistumisen olinpaikastaan, konkreettisimmillaan sulkemalla poistumisreitin. Muutoksen ilmaiseminen tulosijalla fiktiivisenä liikkeenä on kuvakielinen keino kertoa, että sijaintisuhde vahvistuu poistumisen käydessä mahdottomaksi. Fiktiivisen liikkeen voikin ajatella kielikuvaksi, jonka kohdealueena on staattinen sijaitseminen paikassa ja lähdealueena jonkinlainen liike suhteessa kyseiseen paikkaan.

3.2. Yleiskuva rektioyhdistelmien kirjaimellisista merkityksistä

Tässä alaluvussa pohjustan luvun 4 muotoryhmittäin etenevää rektioiden tarkastelua metaforaan, fiktiivisyyteen ja voimadynamiikkaan perustuvana käsitteistysten järjestelmänä. Esittelen lyhyesti aineistoni rektioyhdistelmien päämerkitysryhmät. Sekä tässä että luvussa 4 analyysi pysyttelee melko yleisellä tasolla, sillä se kattaa kaikki Jönsson-Korholan ja Whiten (1989, 2002) mainitsemat rektioyhdistelmät, jotka täyttävät luvussa 2 esittämäni kriteerit. Karsinnan jälkeenkin yhdistelmiä jää analysoitaviksi 283 kappaletta. Jo yksittäisenkin verbin laajennusten sijamerkintävaihtoehtoja tarkastelemalla voidaan tavoittaa hienosyisiä merkityseroja (esim. *huomata*-verbistä Viinamäki 2007, *jäädä*-verbistä Huumo 2005a). On selvää, ettei satojen rektioyhdistelmien joukkoa käsittelevä artikkeli voi yltää tällaiseen tarkkuuteen, vaan on pitäydyttävä yleisemmällä tasolla, merkitysten pääryhmissä ja niiden käsitteistyskohtaisissa alaryhmissä.

Noin puolet aineistooni karsinnan jälkeen jääneistä verbin ja rektiolaajennuksen yhdistelmistä kuvaa laajassa mielessä kognitiivisia ja possessiivisia suhteita, joihin usein

liittyy abstrakti muutos. *Kognitiivisella* tarkoitan sekä ulkoiseen aistihavaintoon perustuvia että mielensisäisiä, ajatteluun perustuvia suhteita. Vaikka verbit eivät ilmaise varsinaista siirtymää, ne edellyttävät rektiolaajennuksiltaan suuntasijoja. Kuvattavassa tilanteessa on yleensä mukana elollinen kognitiivisen tai possessiivisen muutoksen KOKIJA ja lisäksi KOHDE, johon kognitiivinen muutos laajassa mielessä kohdistuu. KOHDE on osallistuja, johon KOKIJALLA joko on tajunnallinen yhteys tai johon hän saa tai menettää tällaisen yhteyden. Transitiiviverbien KOKIJAA ilmaisee subjekti ja KOHDETTA objekti. Tällöin rektiolaajennus ilmaisee adverbiaalimaisesti KOHTEEN sijaintia: *Heikki löysi **luolasta** kalliopiirroksen; Liisa osti mökin **Sysmästä**; kadotin ystäväni **tungokseen***. Intransitiiviverbin subjektitarkoite taas voi olla joko (elollinen) KOKIJA tai (eloton) VAIKUTUKSENALAINEN[6], ja rektiolaajennus ilmaisee sen sijaintia (*nukahdin **sohvalle**, heräsin **lattialta**, auto ruostui **pellolle***). Muodollisesti intransitiivisessa (objektittomassa) lauseessa rektiolaajennus voi myös objektin tapaan ilmaista KOHDETTA itseään: *rakastuin **häneen**, kyllästyin **puuroon**, pidän **kissoista***.

Rektiosuuntasija motivoituu näissä tapauksissa yleensä KOKIJAN ja KOHTEEN välisen kognitiivisen tai possessiivisen suhteen ymmärretystä suuntaisuudesta. Suuntaisuus voidaan merkitä joko (objektimaiseen) KOHTEEN ilmaukseen itseensä (*rakastuin **häneen**, pidän **viilistä***) tai KOHTEEN (joskus KOKIJAN tai VAIKUTUKSENALAISEN) sijaintia kuvaavaan adverbiaalimaiseen rektiolaajennukseen (*nukahdin **sohvalle**, kadotin ystäväni **väentungokseen**, löysin **seinästä** hiirenkolon*). Objektimaisen rektiolaajennuksen muoto edustaa yleensä sijarektiota, adverbiaalimaisen suuntarektiota. Rektioiden yksityiskohtaisempi tarkastelu luvussa 4 osoittaa sellaisen tendenssin, että kun kognitiivisen tai possessiivisen suhteen ilmaistaan alkavan, KOHTEEN olinpaikka kuvataan yleensä erosijalla (*löysin **shakkikerhosta** ystävän*). Kun tällainen suhde päättyy, käytetään usein tulosijaa (*kadotin ystäväni **väkijoukkoon***).[7]

Pienempi osa paikallissijarektioita liittyy muihin kuin kognitiivisiin tai possessiivisiin suhteisiin. Niissä on yleensä kyse VAIKUTUKSENALAISEN osallistujan kokemasta peruuttamattomasta muutoksesta, kuten aktivoitumisesta, passivoitumisesta, olemaan tulosta tai tuhoutumisesta: ***lasiin** tuli särö, auto ruostui **pellolle**, metsästäjä tappoi ketun **koloonsa***. Kuten edellisessäkin pääryhmässä, VAIKUTUKSENALAISEN olinpaikkaa ilmaistaan suuntasijoilla ikään kuin kyse olisi siirtymisestä. Semanttisesti muista erottuu yksi elatiivirektioiden (alaluku 4.1.2) yhdistelmäryhmä, joka käsittää erilaisia kausaalisten (syy–seuraus-) suhteiden ilmauksia. Niissä laajennus ilmaisee joko muutoksen syytä (*sukelluslaite murskaantui **vedenpaineesta***) tai muuttujan alkutilaa (*perhonen kehittyi **toukasta***).

Rektioyhdistelmät voi nähdä kieliopillistuneina ja semanttisesti idiomaattistuneina kiteytyminä. Niiden edustama käsitteistys tarjoaa yhden mahdollisen motivaation rektiosijalle, mutta mahdollisia motivaatioita ja kilpailevia käsitteistysmahdollisuuksia on

---

[6] Käytän nimitystä VAIKUTUKSENALAINEN elottomista tarkoitteista, jotka kuvatussa tilanteessa läpikäyvät muutoksen olematta kuitenkaan KOHTEITA, esim. ***puu*** [VAIKUTUKSENALAINEN] *kaatui* vs. ***puu*** [KOHDE] *kaadettiin* (koska passiivi implikoi TEKIJÄN).

[7] Possessiivisen muutoksen ilmauksissa vallitsee epäsymmetria, sillä pelkkä omistajanvaihdos riittää motivoimaan erosijan muttei tulosijaa, kun ilmaistaan KOHTEEN pysyvää sijaintia omistajan vaihtuessa. Voin *ostaa mökin Sysmästä* 'Sysmässä sijaitsevan mökin', mutta jos *myyn mökin Sysmään*, illatiivimuoto ei ilmaise mökin muuttumatonta sijaintia vaan joko sitä, että mökki todellakin siirretään tai rakennetaan Sysmään, tai sitä, että ostaja asuu Sysmässä. Jälkimmäisessä tapauksessa illatiivimuoto toimii metonyymisesti ja paikkakunta edustaa siellä asuvaa ihmistä.

usein muitakin. Esimerkiksi rektiosijan ilmaiseman fiktiivisen siirtymän (*kuolla jonnekin*) vaihtoehtona on usein faktiivinen (”todenmukaisempi”; Talmy 2000) kuvaus, jossa fiktiivistä siirtymää ei ilmaista (*kuolla jossakin*).

4 Rektiot ja niitä motivoivat käsitteistykset muotoryhmittäin

Rektioyhdistelmien kokonaismäärät aineistossa on esitelty taulukossa 1.

Taulukko 1. Aineiston rektioyhdistelmien määrät muotoluokittain

Erosijarektioyhdistelmät, yht. 130 kpl			**Tulosijarektioyhdistelmät, yht. 153 kpl**		
Yleinen ER	Elatiivi	Ablatiivi	Yleinen TR	Illatiivi	Allatiivi
33	83	14	59	70	24

Taulukossa 1 näkyvät ne rektioyhdistelmät, jotka olen valikoinut aineistokseni luvussa 2 esitellyin kriteerein. Mukana ei ole olosijarektioita eikä sellaisia suuntasijarektioita, jotka ilmaisevat aitoa konkreettista tai abstraktia siirtymää. Koska raja todellisen ja fiktiivisen siirtymän välillä on joskus tulkinnanvarainen, taulukon lukumäärät tulee nähdä suuntaa antavina. Niistä voi kuitenkin huomata, että tulosijarektiot ovat aineistossa erosijarektioita hieman yleisempiä. Sijarektioyhdistelmien määrissä sisäpaikallissijat elatiivi ja illatiivi ylittävät selvästi ulkopaikallissijat allatiivin ja ablatiivin.

Käsittelen erosijarektiot alaluvussa 4.1 ja tulosijarektiot alaluvussa 4.2. Kummassakin tarkastelu etenee muotoryhmittäin seuraavasti: ensin käsittelen suuntarektioita (alaluvussa 4.1.1 yleisiä erosijarektioita ja alaluvussa 4.2.1 yleisiä tulosijarektioita), sitten sisäpaikallissijarektioita (4.1.2. elatiivirektioita ja 4.2.2 illatiivirektioita) ja viimeisenä ulkopaikallissijarektioita (4.1.3 ablatiivirektioita ja 4.2.3 allatiivirektioita).

4.1 Erosijarektiot

4.1.1 Yleiset erosijarektiot

Rajauskriteerini täyttäviä yleisiä erosijarektioyhdistelmiä on aineistossani kaikkiaan 33. Niiden konkreettiseksi lähtömalliksi oletan erosijojen perustehtävän ilmaista siirtymistä pois kiintopisteestä tai sen luota. Erosijalaajennukset toimivat adverbiaalimaisessa tehtävässä. Transitiivilauseessa ne ilmaisevat objektitarkoitteen (KOHTEEN) ja intransitiivilauseessa subjektitarkoitteen (KOHTEEN, KOKIJAN tai VAIKUTUKSENALAISEN) sijaintia, joka ei todellisuudessa muutu. Erosija ilmentää rektioyhdistelmää motivoivaa käsitteistystä. Asetelmassa 1 vasemmalla on esitetty käsitteistykset ja oikealla kunkin käsitteistyksen motivoimat erosijarektioyhdistelmät.

Asetelma 1. Yleiset erosijarektiot ryhmiteltyinä käsitteistysten perusteella (verbit on alleviivattu ja paikallissijalaajennukset **lihavoitu**).

Käsitteistys	Rektioyhdistelmät
1. HUOMIOPIIRIIN TAI HALTUUN ILMESTYMINEN ON SIIRTYMÄ POIS OLINPAIKASTA	*huomasin ystäväni **väkijoukosta**, kirkontorni ilmestyi **sumusta**, löysin avaimet **lattialta**, kirja löytyi **kaapista**, ostin mökin **Sysmästä**, tilasin ajan **kampaamosta**, vuokrasin asunnon **Tampereelta*** (7)
2. TAVOITELTU HUOMIOPIIRIIN TAI HALTUUN ILMESTYMINEN ON SIIRTYMÄ POIS OLINPAIKASTA	*etsin sormusta **lattialta**, hain vikaa **ohjelmistosta**, katsoin **komerostakin**, kyselin sateenvarjoani **löytötavaraosastolta**, pyysin lainaa **pankista**, tiedustelin asiaa **neuvonnasta*** (6)
3. AKTIVOITUMINEN ON SIIRTYMÄ POIS OLINPAIKASTA	*heräsin **sohvalta**, virkosin **lattialta**, havahduin **kylpyammeesta*** (3)
4. KIINTOPISTEESEEN SIIRTYMÄN TOTEUTUMATTOMUUS ON SIIRTYMÄ POIS KIINTOPISTEESTÄ	*jäin **junasta**, myöhästyin **lautalta**, pidättäydyin **kommenteista**, jättäydyin **kokouksesta*** (4)
5. ODOTUKSENVASTAINEN POISSAOLO ON SIIRTYMÄ POIS KIINTOPISTEESTÄ	***luokasta** puuttui kaksi oppilasta* (1)
6. AISTITTAVUUS ON ÄRSYKKEEN LUOTA TULEVAA LIIKETTÄ	*näin murtovarkaan **peilistä**, kuvajaiseni heijastui **pöydän lakkapinnalta**, kuulin ääniä **vintiltä**, kissa kurkisti **koristaan**, **hämärästä** näkyivät kiilusilmät* (5)
7. OLINPAIKASSA OLEMISEN LAKKAAMINEN ON SIIRTYMÄ POIS OLINPAIKASTA	***metsiköstä** hävisivät linnut, **pihalta** katosi polkupyörä, ampiaiset häipyivät **vintiltä**, poistin likatahran **seinästä**, hävitin **kasvimaalta** rikkaruohot, myrkytin **mökiltä** hiiret, tuhosin **vintiltä** ampiaispesät* (7)

Asetelman 1 alaryhmän 1 rektioyhdistelmiä motivoi jo aiemmin mainittu käsitteistys HUOMIOPIIRIIN TAI HALTUUN ILMESTYMINEN ON SIIRTYMÄ POIS OLINPAIKASTA. Yhdistelmät kuvaavat kognitiivista tai possessiivista muutosta, jossa KOKIJA saa KOHTEEN huomiopiiriinsä tai haltuunsa. Transitiivilauseessa KOKIJAA ilmaisee subjekti ja KOHDETTA objekti. Intransitiivilauseessa KOKIJA on implisiittinen ja KOHDETTA ilmaisee subjekti. KOHTEEN paikkaa ilmaisee erosijalaajennus. Yhdistelmissä verbin ilmaisema muutos on todellinen mutta erosijalaajennuksen kuvaama liike fiktiivistä, sillä KOHDE ei todellisuudessa poistu olinpaikastaan. KOKIJAN tuleminen tietoiseksi KOHTEESTA esitetään KOHTEEN fiktiivisenä liikkeenä pois olinpaikastaan, siirtymänä sieltä KOKIJAN huomiopiiriin.

Alaryhmä 2 on edellisen muunnelma: TAVOITELTU HUOMIOPIIRIIN ILMESTYMINEN ON SIIRTYMÄ POIS OLINPAIKASTA. Erosijan kuvaama siirtymä on nytkin fiktiivinen. Lisäksi verbi ilmaisee, että siirtymän laukaisevaa kognitiivista tai possessiivista muutosta vasta tavoitellaan.

Alaryhmä 3 perustuu käsitteistykseen AKTIVOITUMINEN ON SIIRTYMÄ POIS OLINPAIKASTA. Ryhmään kuuluu tajunnantilan aktivoitumista kuvaavia verbejä. Tilanteessa KOKIJA havahtuu tietoiseksi ympäristöstään, mikä esitetään KOKIJAN fiktiivisenä liikkeenä pois olinpaikastaan. Tätä motivoinee se, että tietoiseksi tulevan KOKIJAN alttius poistua olinpaikastaan kasvaa. Ryhmän vastapari on tulosijarektiotyyppi PASSIVOITUMINEN ON SIIRTYMÄ OLINPAIKKAAN (alaluku 4.2.1), johon kuuluu vastaavasti tajunnanmenetystä kuvaavia verbejä (kuten *nukahdin sängylle*).

Alaryhmä 4 perustuu käsitteistykseen KIINTOPISTEESEEN SIIRTYMÄN TOTEUTUMATTOMUUS ON SIIRTYMÄ POIS KIINTOPISTEESTÄ ja alaryhmä 5 käsitteistykseen ODOTUKSENVASTAINEN POISSAOLO ON SIIRTYMÄ POIS KIINTOPISTEESTÄ (ks. Huumo 2006a; Onikki-Rantajääskö 2023: 133–134). Näissä toisilleen läheisissä yhdistelmissä erosijalaajennus ilmaisee kiintopisteen, johon muuttuja vastoin odotuksia ei pääsekään tai jossa se ei olekaan. Käsitteistyksissä yhdistyvät fiktiivinen liike ja (joskus) voimadynamiikka: kiintopisteessä olemisen toteutumattomuus kuvataan muuttujan fiktiivisenä liikkeenä pois kiintopisteestä.

Alaryhmä 6 edustaa käsitteistystä AISTITTAVUUS ON LIIKETTÄ POIS ÄRSYKKEEN LUOTA. Ryhmä käsittää erosijalaajennusten käyttöjä erilaisten aistihavaintoverbien yhteydessä (näistä ks. Huumo 2005b). Yhdistelmissä HAVAITSIJA on joko subjektilla ilmaistu tai vain implisiittinen osallistuja, ja erosijalaajennus ilmaisee HAVAITTAVAN paikkaa. Käsitteistyksessä HAVAITTAVASTA lähtee fiktiivinen signaali, joka liikkuu kohti HAVAITSIJAA (ks. Talmy 2000: 115–116).

Alaryhmä 7 perustuu käsitteistykseen OLINPAIKASSA OLEMISEN LAKKAAMINEN ON SIIRTYMÄ POIS OLINPAIKASTA. Se kattaa erilaisia olemassaolon lakkaamista kuvaavia, merkitykseltään eksistentiaalisia ilmauksia. Tilanteeseen voi liittyä siirtymä pois paikasta (*karhu hävisi pihalta* ’poistui’), mutta verbit eivät ilmaise tätä siirtymää vaan tarkastelevat tilannetta puhtaasti erosijalaajennuksen ilmaiseman kiintopisteen näkökulmasta: muuttujan läsnäolo kiintopisteessä lakkaa.

Asetelmassa 1 esitetyt käsitteistykset ovat skemaattisia eivätkä aina rajoitu vain mainittuihin verbeihin. Joihinkin ryhmiin voi keksiä lisää esimerkkejä muista verbeistä. Kyse onkin VISK:n (§449, määritelmät) termein *täydennysmuoteista*. Termi tarkoittaa abstraktia rakennetyyppiä, joka sisältää tietyt verbille ominaiset täydennykset ja näistä johtuvan yleispiirteisen merkityksen.

4.1.2 Elatiivirektiot

Elatiivirektioyhdistelmiä on aineistossani 83. Ne kaikki kuuluvat varsinaisen rektion piiriin, sillä vain elatiivilaajennus on mahdollinen. Produktiivisessa käytössään elatiivi vaihtelee toisen erosijan ablatiivin kanssa heijastaen muuttujan ja kiintopisteen suhdetta (*ottaa jotain kaapista ~ hyllyltä*). Koska elatiivirektiossa ablatiivi on poissuljettu, on rektiota motivoivan käsitteistyksen selitettävä pelkän erosijaisuuden lisäksi myös sisäpaikallissijaisuus. Elatiivin oma polysemia mahdollistaa silti yhä erilaisia tulkintavaihtoehtoja. Spatiaalisessa peruskäytössään elatiivilla ilmaistaan paitsi INKLUUSION (***huoneesta*** *juoksi koira*) myös kiinteän KONTAKTIN päättymistä (*irrotin tarran* ***ovesta***) ja VÄYLÄÄ (*kissa tuli* ***ikkunasta***). Aina ei ole yksiselitteisesti ratkaistavissa, mihin näistä perusmerkityksistä yksittäinen elatiivirektio perustuu. Asetelma 2 esittää elatiivirektiot ryhmiteltyinä niitä (oman tulkintani mukaan) motivoiviin käsitteistyksiin.

Asetelma 2. Elatiivirektiot ryhmiteltyinä käsitteistysten perusteella.

Käsitteistys	**Rektioyhdistelmät**
1. AIHEENVALINTA ON OTTAMISTA	(intransitiivisia:) *ajattelin* ***asiasta*** *niin, haaveilin* ***lomasta****, huolehdin* ***eläimistä****, huolestuin* ***terveydestäni****, ilmoitin* ***kokouksesta****, jankutin* ***rahasta****, juttelin* ***säästä****, kantelin* ***väärinkäytöksestä****, kilpailin* ***pääpalkinnosta****, kiinnostuin* ***hiihdosta****, kiistelimme* ***musiikista****, kinastelimme* ***kirjallisuudesta****, kirjoitin* ***matkasta****, kiukuttelin* ***häviöstä****, lauloin* ***rakkaudesta****, maksoin* ***parkkipaikasta****, neuvottelimme* ***lainaehdoista****, puhuimme* ***lomasta****, riitelimme* ***kotitöistä****, sovimme* ***ehdoista****, taistelimme* ***pääpalkinnosta****, valitin* ***palvelusta****, vastasin* ***suunnittelusta*** (transitiivisia:) *epäilin häntä* ***rikoksesta****, haastattelin ministeriä* ***ulkopolitiikasta****, kadehdin Heikkiä* ***rohkeudesta****, kehuin oppilasta* ***suorituksesta****, kiitin kokkia* ***ruoasta****, kiusasin häntä* ***tupakoinnista****, kunnioitin toveria* ***aatteellisuudesta****, moitin häntä* ***laiskuudesta****, muistutin asiakasta* ***eräpäivästä****, onnittelin voittajaa* ***palkinnosta****, palkitsin päivänsankarin* ***ansioistaan****, syytin epäiltyä* ***rikoksesta****, varoitin lasta* ***vaarasta*** (36)
2. SYY ON LÄHDE	*ahdistuin* ***sotauutisista****, hyödyin* ***yhteistyöstä****, hämmästyin* ***ehdotuksesta****, ilahduin* ***yllätyksestä****, iloitsin* ***lahjasta****, innostuin* ***fonetiikasta****, ihastuin* ***ehdotuksesta****, järkytyin* ***uutisesta****, kummastuin* ***tiedosta****, onnettomuus aiheutui* ***säästä****, haavoituin* ***luodista****, hermostuin* ***viivyttelystä****, hikoilin* ***jännityksestä****, huokaisin* ***helpotuksesta****, itkin* ***ilosta****, ongelma johtui* ***työnjohdosta****, kauhistuin* ***uutisesta****, kiihdyin* ***asiasta****, kiljuin* ***riemusta****, hän kirkui* ***pelosta****, kärsin* ***migreenistä****, nautin* ***lukemisesta****, väsyin* ***jankkaamisesta****, yllätyin* ***lahjasta*** (24)
3. VÄÄRÄN KOHTEEN VALINTA ON SUUNTAUTUMISTA POIS AIOTUSTA KOHTEESTA	*erehdyin* ***henkilöstä****, eksyin* ***aiheesta*** (2)
4. EROAMINEN TAI LUOPUMINEN ON IRTAUTUMISTA	*erosin* ***puolisostani****, erotin hänet* ***tehtävästään****, lakkasin* ***valittamasta****, luovuin* ***perinnöstä****, puhdistin laitteen* ***pölystä*** (5)
5. EROAMINEN TAI LUOPUMINEN ON SIIRTYMÄ ULOS	*erotuin* ***joukosta****, havahduin* ***ajatuksistani****, selvisin* ***kokeesta,*** *vapauduin* ***syytteestä*** (4)
6. ALKUTILA ON LÄHDE	*perhonen kehittyi* ***toukasta****, hän kehitti* ***negatiiveista*** *kuvia, puu kasvoi* ***siemenestä****, sikiö kehittyy* ***alkiosta****, vesi koostuu* ***vedystä ja hapesta****, koulutin* ***Heikistä*** *opettajan, käänsin kirjan* ***suomesta*** *viroksi,* ***Heikistä*** *tuli opettaja* (8)
7. MIELTYMYS ON KIINNI PITELEMISTÄ	*pidän* ***ruisleivästä****, välitän* ***ystävistäni****, tykkään* ***eläimistä****, diggaan* ***tästä bändistä*** (4)

Asetelman kaksi ensimmäistä alaryhmää ovat laajoja ja limittyvät keskenään, sillä eräiden niihin lukeutuvien rektioyhdistelmien voi ajatella motivoituvan samanaikaisesti kummastakin käsitteistyksestä. Alaryhmää 1 motivoi käsitteistys AIHEENVALINTA ON OTTAMISTA (aiheen elatiivista ks. myös P. Leino 1991a; Pajunen 1999: 136–139; VISK §996). Ryhmään kuuluu kognitiivisia toimintoja ja viestintää kuvaavia verbejä, joiden elatiivilaajennus ilmaisee kognitiivisen toiminnan tai viestinnän aiheen. Osa yhdistelmistä voi tuntua elatiivin erosijatehtävään nähden jopa yllättäviltä: miksi esimerkiksi 'haaveileminen' tai 'huolehtiminen' suuntautuu kuvaannollisesti poispäin KOHTEESTA?

Käsitteistys AIHEENVALINTA ON OTTAMISTA on metaforinen. Metaforassa tarkoitteen valitseminen viestinnän tai muun kognitiivisen toiminnan aiheeksi kuvantuu aineksen irrottamiseksi siitä. Metaforan malliksi voi ajatella sellaisia konkreettisen 'ottamisen' ilmauksia kuin *hän haukkasi* [palan] *leivästä ~ ammensi* [osan] *vedestä ~ hörppäsi* [kulauksen] *juomastaan*. Vastaavasti esimerkiksi *haaveilen sinusta* tarkoittaisi kuvaannollisesti 'otan sinusta (sisältöä) haaveisiini'. Suuntaisuuden kannalta käsitteistys on lähellä alaluvussa 4.1.1 mainittua käsitteistystä HUOMIOPIIRIIN TAI HALTUUN ILMESTYMINEN ON SIIRTYMÄ POIS OLINPAIKASTA – huomattakoon jälkimmäisen sellaiset toteutumat kuin *sain hänestä uuden ystävän*, jossa KOKIJA kuvaannollisesti saa haltuunsa 'hänessä' aiemmin piilleen KOHTEEN, uuden ystävän. Tyypissä erosijalaajennus ei viittaa itse KOHTEESEEN vaan adverbiaalimaisesti KOHTEEN olinpaikkaan. AIHEENVALINTA ON OTTAMISTA -tapauksissa taas elatiivilla ilmaistaan KOHDE itse. Eroa voi havainnollistaa esimerkkiparilla *hörppäsin kahvista* (vastaavasti *puhuin kahvista*: elatiivirektio) vs. *hörppäsin kahvia termospullosta* (vastaavasti *löysin kahvia termospullosta*: erosijainen suuntarektio).

Alaryhmään 1 kuuluu myös transitiiviverbejä. Niiden objektit ilmaisevat yleensä elollisen tarkoitteen, jonka kanssa subjektitarkoite viestii (*haastatella, kehua, kiittää, varoittaa* jne.) tai jota se arvottaa (*kadehtia, kunnioittaa*, *epäillä*). Elatiivilaajennus ilmaisee viestinnän tai arvotuksen aiheen ja joskus myös syyn. Esimerkiksi *kadehdin Heikkiä hänen rohkeudestaan* kuvaa sekä kateuden aihetta ('Heikiltä kadehtimani asia on hänen rohkeutensa') että syytä ('Heikin rohkeus herättää minussa kateutta'). Myös muutamissa intransitiivisissa yhdistelmissä on mukana 'syyn' merkitys: *hämmästyin ehdotuksesta* 'ehdotus oli hämmästykseni aihe' + 'ehdotus aiheutti minussa hämmästystä' (ks. P. Leino 1991a: 266–268; 1993: 226–228). Suurimmalta osalta aiheen elatiiveista 'syyn' merkitys kuitenkin puuttuu. Esimerkiksi *puhuin asiasta* ei tarkoita, että asia aiheutti puhumiseni, vaan että se oli puheenaiheena.

Alaryhmän 2 rektioyhdistelmiä motivoi käsitteistys SYY ON LÄHDE. Niissä elatiivilaajennus ilmaisee ensisijaisesti syytä, vaikka joskus se voidaan ymmärtää myös aiheen ilmaukseksi, mikäli verbi tulkitaan kommunikaatioverbiksi ja elatiivilaajennuksen oma semantiikka tukee tulkintaa: *kiihdyin vääryydestä* 'vääryys oli kiihtymykseni syy ja (julkituotu) aihe', *saarnaaja kiljui maailmanlopusta*. Syyn ja aiheen elatiivit muodostavatkin jatkumon, jonka toisessa päässä ovat puhtaat aiheen ilmaukset (*puhuimme säästä*) ja toisessa puhtaat syyn ilmaukset (*hikoilin jännityksestä*). Näiden väliin mahtuu tapauksia, joissa on piirteitä molemmista (ks. myös P. Leino 1991a). Asiaan vaikuttaa eniten verbin semantiikka: mitä luontevammin verbi on tulkittavissa kommunikaatioverbiksi, sitä todennäköisempi on 'aiheen' tulkinta. Jos taas verbi ilmaisee psyykkistä tai fysiologista reaktiota, 'syyn' tulkinta hallitsee. (Ks. Pajunen 1999: 136.)

Käsitteistys SYY ON LÄHDE perustuu voimadynamiikkaan. Verbin kuvaaman vaikutuksen käynnistävä energiavirta saa alkunsa elatiivilaajennuksen tarkoitteesta. Energiavirta etenee osallistujasta toiseen, perustapauksessa TEKIJÄSTÄ VÄLINEEN kautta

kohteeseen (*Hän löi naulaa vasaralla* ’hän’ > ’vasara’ > ’naula’). Tällaisessa *kausaaliketjussa* (ks. Croft 1991) syyn elatiivin tarkoite edeltää myös tekijää, koska juuri syy saa tekijän toimimaan (*Hän löi minua kepillä silkasta ilkeydestä*: ’ilkeys’ > ’hän’ > ’keppi’ > ’minä’; huomattakoon, että järjestys kausaaliketjussa ei heijasta suoraan sanajärjestystä). Kausaaliketjun ajatusta on käytetty kielitieteessä laajasti selittämään lauseenjäsenten välisiä semanttisia suhteita (mm. Anderson 1971, Croft 1991, Langacker 1987; suomen elatiivin osalta P. Leino 1991a).

Alaryhmän 3 rektioyhdistelmät edustavat käsitteistystä väärän kohteen valinta on suuntautumista pois aiotusta kohteesta. Alaryhmän 1 yhdistelmien tavoin nekin liittyvät laajassa mielessä aiheenvalintaan. Elatiivilaajennuksen voi ajatella viittaavan alun perin tarkoitettuun kohteeseen, johon toiminta ei erehdyksen vuoksi kohdistukaan: ’erehdyin (pois oikeasta) henkilöstä’. Siirtymä on metaforinen ja joskus fiktiivinen: esimerkiksi *erehdyin henkilöstä* ei tarkoita ’siirsin huomioni oikeasta henkilöstä väärään’ vaan ’luulin väärää henkilöä oikeaksi’. Toisaalta *eksyin aiheesta* tarkoittaa, että huomioni oli aluksi oikeassa aiheessa mutta siirtyi sitten väärään. Tällainen siirtymä on abstrakti, mutta todellinen.

Alaryhmiin 4 ja 5 kuuluu rektioyhdistelmiä, jotka edustavat käsitteistyksiä eroaminen tai luopuminen on irtautumista (4) ja eroaminen tai luopuminen on siirtymä ulos (5). Käsitteistykset ovat metaforisia. Niiden keskinäinen ero perustuu elatiivin polysemiaan: onko kuvaannollisen siirtymän lähtömallina ’irtautuminen’ eli päättyvä kontakti (*tarra irtosi seinästä*) vai ’siirtymä ulos’ eli päättyvä inkluusio (*poistuin huoneesta*)? Yhdistelmä *Jaana erosi Heikistä* saanee mallin kontaktista (’irtautui’), yhdistelmä *havahduin ajatuksistani* taas inkluusiosta (’siirryin ulos ajatuksistani’, vrt. ilmaukseen *olla ajatuksissaan*). Yhdistelmän voivat esittää ’erkaantumisen’ myös jatkuvana tilana: *Jaana eroaa Heikistä* voi tarkoittaa joko muutosta (’ottaa avioeron’) tai staattista tilaa (’on erilainen kuin’). Muutos jää jälkimmäisessä tapauksessa fiktiiviseksi, ikään kuin ajassa jäätyneeksi (ks. myös Voutilaisen 2023 analyysia translatiivista fiktiivisten muutosten ilmaisijana). Samantapaista merkitystä ilmaisevat eräät transitiiviset, *kvasiresultatiivisiksi* kutsutut lauseet. Elatiivin sisältävä esimerkki sellaisesta on *Erotan kyllä hyvän pahasta* ’pystyn erottamaan’. Kvasiresultatiivilauseita on käsitelty fennistiikassa laajasti objektinmerkinnän näkökulmasta (mm. Itkonen 1974, P. Leino 1991b, Huumo 2001, Larjavaara 2019: 329–350). Kirjallisuudessa runsaasti huomiota saaneiden transitiivisten tapausten lisäksi myös intransitiivilauseilla voidaan kuvata jatkuvaa tilaa ikään kuin ajassa jäädytettynä, fiktiivisenä muutoksena. Tämä näkyy elatiivin käyttönä staattisen tilanteen kuvauksessa.

Alaryhmän 6 yhdistelmiä motivoi käsitteistys alkutila on lähde. Niissä tarkoite vaihtaa olomuotoaan tai rooliaan. Elatiivilaajennus esittää tarkoitteen alkutilan kuvaannollisesti lähteenä, josta tämä siirtyy uuteen rooliin tai olomuotoon. Tällainen elatiivin käyttö liittyy ns. tuloslauseisiin (*X:stä tulee Y*, ks. Leino 1991a; VISK §904; Pajunen 1999: 131; Jokela & Nummila 2015; Siiroinen 2023; Sivonen 2024a; 2024b). Se on siten yksittäisiä rektioyhdistelmiä laajempi ilmiö. Tuloslausemaisuus on vahvaa etenkin silloin, kun rektioyhdistelmä ilmaisee aitoa muutosta. Osa ilmaistuista muutoksista on kuitenkin vain fiktiivisiä: esimerkiksi *Vesi koostuu vedystä ja hapesta* ei kuvaa kemiallista reaktiota vaan luonnehtii veden koostumusta ajattomana tosiasiana. Alkutila on lähde -yhdistelmät ovat semanttisesti sukua syyn elatiiveille, sillä molemmissa elatiivilla ilmaistaan muutoksen lähtökohta. Ryhmältä kuitenkin puuttuu syyn elatiivien kausaalinen merkitys (ks. Leino 1991a: 267).

Alaryhmä 7 käsittää muutamia ’mieltymystä’ ilmaisevia verbejä: *pidän Pekasta, tykkään Mustista, välitän eläimistä*. Yhdistelmien voi ajatella olevan sukua aiheen elatiiveille, sillä tunteen KOHDE on samalla eräänlainen aihe (se, mitä tunne koskee). Yhdistelmät ovat toisaalta sikäli poikkeuksellisia, että paikallissijarektioilla tunteiden esitetään useammin suuntautuvan KOKIJASTA KOHTEESEEN kuin päinvastoin. Niinpä useimmat paikallissijarektioiset tunneverbit[8] ovat illatiivirektioisia: *ihastuin häneen*, *tympäännyin byrokratiaan* (alaluku 4.2.2). Erona on se, että mainitut illatiivirektioyhdistelmät ilmaisevat tunnetilan muutosta, kun taas ’mieltymystä’ ilmaiseva elatiivirektioryhmä kuvaa jatkuvaa tunnetta. *Pitää*-verbin elatiivirektion voisi ajatella kielihistorialliseksi jäänteeksi: konkreettisesta ’pitelemisen’ merkityksestä (*pidän häntä kädestä*) on kehittynyt kuvaannolliseen ’kiinni pitämiseen’ perustuva tunteen ilmaus (Elsayed 2017: 16; Onikki-Rantajääskö 2023). Mallin mukaan käyttäytyvät myös *pitää*-verbin lähisynonyymi *välittää*, nuori lainaverbi *tykätä* ja vielä nuorempi *digata*, joka vaihtelee partitiiviobjektin ja elatiivilaajennuksen välillä: (*Heikki diggaa tätä bändiä ~ tästä bändistä*). Käsitteistys, joka motivoi elatiivia, on metaforinen: MIELTYMYS ON KIINNI PITELEMISTÄ.

Konkreettisen ’kiinni pitelemisen’ ilmauksenakaan elatiivin motivaatio ei silti ole ilmeinen. Kiinni piteleminenhän on jatkuvan KONTAKTIN ylläpitoa, joten voisi ajatella, että käytettäisiin olosija inessiiviä. Tämä on kuitenkin mahdotonta (**pidän kahvassa* ’kahvasta’, kuten *pidän kättäni taskussa*). Elatiivi saattaisikin motivoitua voimadynaamisesta asetelmasta, jossa ’kiinni pitämiseen’ liittyy ’vetäminen’: *pidä hihnasta tiukasti kiinni, ettei Musti karkaa!* Tällaisen voimadynaamisen KONTAKTIN suuntaa voidaankin jossain määrin ilmaista elatiivin ja illatiivin vastakohtaisuudella: *kiskoin häntä kädestä, vedin häntä letistä, tartuin häntä hartiasta ~ hartiaan, potkaisin häntä jalkaan ~ *jalasta, löin häntä mahaan ~ *mahasta*. Ylipäätään tyyppi *pitää jostakin* lienee kiteytyneimpiä ja semanttisesti hämärimpiä suomen rektiotapauksia.

4.1.3 Ablatiivirektiot

Erosijarektioista viimeisenä tarkastelen ablatiivirektioita, joita aineistossani on 14. Niistä yksikään ei edusta ablatiivin produktiivista erosijakäyttöä, joten ne täyttävät rektion määritelmäni. Niiden lähtömallina voi toimia ablatiivin spatiaalinen perusmerkitys ’pois kiintopisteen luota’ (*tulin asemalta*) tai sijan possessiivinen, päättyvän omistussuhteen merkitys (*sain lahjan Heikiltä*). Asetelmassa 3 on esitetty ablatiivirektiot ja niitä motivoivat käsitteistykset.

[8] Murmann (2018: 91, 163) vertaa inkoatiivisten tunneverbien elatiivi- ja illatiivirektioita ja toteaa illatiivin usein ilmaisevan muutosta, jota edeltää KOKIJAN pitkäaikainen altistuminen KOHTEELLE (esim. *kiinnyin ~ kyllästyin häneen*). Elatiivi taas kuvaa useammin reaktioita yllättäviin ärsykkeisiin (*hermostuin uhkauksesta*).

Asetelma 3. Ablatiivirektiot ryhmiteltyinä käsitteistysten perusteella.

Käsitteistys	Rektioyhdistelmät
1. AISTITTAVUUS ON LIIKETTÄ POIS ÄRSYKKEEN LUOTA	*leikkuulauta haisee **kalalta**, ääni kuulostaa **käheältä**, leivos maistuu **makealta**, vaate näyttää **kauniilta**, huone tuntuu **viileältä**, parfyymi tuoksuu **huumaavalta**, laite vaikuttaa **vaaralliselta*** (7)
2. HALLUSSA OLON EDELLYTTÄMINEN ON POIS OTTAMISTA	***opettajalta** vaaditaan lehmän hermoja, edellytämme **hakijoilta** maisterintutkintoa, **osallistujilta** odotetaan reipasta mieltä* (3)
3. HALTUUN PÄÄTYMISEN ESTÄMINEN ON POIS OTTAMISTA	*kielsin elokuvan **lapsilta**, **syytetyltä** evättiin puolustusasianajaja, **häneltä** estettiin pääsy työpaikalleen, **minulta** pidätettiin palkka* (4)

Ablatiivirektioita on toiseen erosijaan elatiiviin (alaluku 4.1.2) verrattuna vähän. Ne jakautuvat semanttisesti kolmeen alaryhmään. Jako noudattaa samalla intransitiivisten ja transitiivisten rektioyhdistelmien eroa.

Alaryhmään 1 kuuluu intransitiivisia rektioyhdistelmiä, joiden ablatiivilaajennukset ilmaisevat aistivaikutelmia. Niitä motivoi käsitteistys AISTITTAVUUS ON LIIKETTÄ POIS ÄRSYKKEEN LUOTA. Tässä tehtävässä ablatiivi vaihtelee allatiivin kanssa (alaluku 4.2.3, esimerkiksi *haista hyvältä ~ hyvälle*). Aistivaikutelman suuntaisuus perustuu fiktiivisen signaalin tai aistimusta välittävän aineksen, kuten ilman tai ääniaaltojen, liikkeeseen. Suuntaisuuden vaihtelu on aistihavaintoverbien yhteydessä tavallista, kuten minimiparissa *näen paraatin parvekkeeltani ~ parvekkeelleni* (Huumo 2005b). Sitä, miksi juuri ulkopaikallissijat ovat aistivaikutelmien rektioyhdistelmissä pakollisia ja sisäpaikallissijat mahdottomia (**talo haisee kellarista* ’kellarilta’), käsitteistys ei selitä.

Asetelman alaryhmiin 2 ja 3 kuuluu transitiivisia ablatiivirektioyhdistelmiä, joissa kiintopiste on elollinen. Tämä yhdistää ilmauksia ulkopaikallissijojen säännönmukaiseen käyttöön possessiivisissa ja kognitiivisissa merkitystehtävissä. Ryhmän 2 ablatiivilaajennukset kuvaavat HALTIJAA, jolla edellytetään olevan hallussaan objektin ilmaisema KOHDE. Ablatiivi ilmaisee KOHTEEN fiktiivistä liikettä pois HALTIJALTA. Tällaiset ablatiivilaajennukset voi rinnastaa possessiivisiin ablatiivimuotoihin ilmauksissa, joiden verbit ilmaisevat possessiivisen siirtymän ehdottamista: *vaadin **häneltä** rahaa, toivoin **joulupukilta** sukkia*. Alaryhmässä voi nähdä semanttista yhteyttä myös alaluvussa 4.1.1 käsiteltyihin erosijalaajennuksiin ’etsimistä’ ilmaisevissa rektioyhdistelmissä: *katsoin **komerosta**, etsin kirjaa **kaapista***. Molemmissa ilmaistaan subjektitarkoitteen (jota semanttiselta rooliltaan voisi kuvata TODENTAJAKSI) tavoite varmistaa, sijaitseeko KOHDE erosijalaajennuksen ilmaisemassa kiintopisteessä. Tilanteessa liikkuu TODENTAJAN saama tieto siitä, että KOHDE on joko olinpaikassaan tai HALTIJALLA. Tiedonsiirrolla motivoituvat ablatiivilaajennukset myös sellaisissa esimerkeissä kuin *konduktööri tarkasti **matkustajilta** liput* ja *mittasin **lapselta** kuumeen*. Käsitteistys motivoituu fiktiivisen liikkeen ja voimadynamiikan pohjalta: voimadynaaminen hallussa olon edellyttäminen esitetään vaatimuksena KOHTEEN possessiivisesta siirtymästä HALTIJALTA TODENTAJALLE.

Asetelman 3 kolmannen ryhmän rektioyhdistelmät ilmaisevat tilanteita, joissa KOHTEEN päätyminen HALTIJALLE estetään. Niitä motivoi käsitteistys HALTUUN PÄÄTYMISEN ESTÄMINEN ON POIS OTTAMISTA. Ennakoitu kehityskulku, jossa KOHDE päätyisi HALTIJALLE, peruuntuu. Tätä ilmaistaan KOHTEEN fiktiivisenä possessiivisena siirtymänä pois HALTIJAN hallusta. Käsitteistys on läheistä sukua muille erosijarektioille, joissa toteutumattomia kehityskulkuja kuvataan erosijoilla fiktiivisenä siirtymänä pois tavoitellusta MÄÄRÄNPÄÄSTÄ (*jäin junasta, pidättäydyin kommentoimasta*). Laajempi yleistys onkin se, että suomessa odotuksenmukaisen kiintopisteeseen päätymisen tai siellä olemisen toteutumattomuutta ilmaistaan usein erosijoilla, fiktiivisenä liikkeenä pois kiintopisteestä.

4.2. Tulosijarektiot

4.2.1. Yleiset tulosijarektiot

Yleisiä tulosijarektioyhdistelmiä aineistossani on kaikkiaan 59. Rektioyhdistelmät ja niitä motivoivat käsitteistykset on esitetty asetelmassa 4.

Asetelma 4. Yleiset tulosijarektiot ryhmiteltyinä käsitteistysten perusteella.

Käsitteistys	Rektioyhdistelmät
1. HUOMIOPIIRISTÄ KATOAMINEN ON SIIRTYMÄ OLINPAIKKAAN	*hukkasin avaimet **pellolle**, unohdin kirjan **bussiin**, jätin ystäväni **kahvilaan**, kirkontorni häipyi **sumuun**, ystäväni hävisi **tungokseen**, sateenvarjo katosi **metroon**, kadotin sateenvarjoni **metroon*** (7)
2. PASSIVOITUMINEN ON SIIRTYMÄ OLINPAIKKAAN	*auto ruostui **vajaan**, puimuri pysähtyi **pellolle**, bussi hajosi **tielle**, traktori juuttui **mutaan**, kettu kuoli **pesäänsä**, eno menehtyi **sairaalaan**, juoksija väsyi **tielle**, kissa nukahti **sohvalle**, nukutin vauvan **kehtoon**, Rampe sammui **baaritiskille*** (10)
3. OLINPAIKASSA OLEMISEN ALKAMINEN ON SIIRTYMÄ OLINPAIKKAAN	***taloon** syntyi kaksoset, **pihalle** kasvoi pensas, kalkkia kertyy **verisuoniin, tilille** karttuu korkoa, kirjoitin **paperille** runon, rakensin **pihalle** leikkimökin, perustin **työpaikalleni** ammattiosaston, vauva syntyi **taksiin*** (7)
4. TIEDONSIIRTO ON LIIKETTÄ MÄÄRÄNPÄÄHÄN	*puhuin **mikrofoniin**, huusin **hänelle**, kohdistin sanani **opiskelijoille**, ilmoitin **esikuntaan**, kantelin **oikeuskanslerille**, kirjoitin **lehteen**, soitin **verovirastoon**, vastasin **mielipidekyselijälle*** (8)
5. AISTITTAVUUS ON LIIKETTÄ MÄÄRÄNPÄÄHÄN	*musiikki kuuluu **vastarannalle**, katsoin **kaukoputkeen**, kurkistin **kaivoon**, esitys näkyi **katsomoon*** (4)

6. ULOTTUMINEN ON LIIKETTÄ MÄÄRÄNPÄÄHÄN	*tie jatkuu* ***järvelle****, polku johtaa* ***metsään****, niitty ulottuu* ***naapuritontille****, polku päättyy* ***suolle*** (4)
7. POISTUMATTOMUUS TAI POISTUMISEN ESTYMINEN ON SIIRTYMÄ OLINPAIKKAAN	*ystäväni jäi* ***kahvilaan,*** *epäilty saarrettiin* ***taloonsa,*** *pakenija piiritettiin* ***metsikköön,*** (3)
8. PYRKIMYS ON LIIKETTÄ MÄÄRÄNPÄÄHÄN	*haluan* ***elokuviin****, hain* ***yliopistoon****, vaadin* ***pihalle*** *leikkipaikkaa, ikävöin* ***Tampereelle****, kaipaan* ***Suomeen****, jonotin* ***lääkärille****, nojatuoli joutaa* ***kaatopaikalle****, suosittelin Heikkiä* ***joukkueeseen****, valmistauduin* ***kilpailuun****, varasin liput* ***risteilylle****, vaadin rehtoria* ***paikalle*** (11)
9. SOPEUTUMINEN ON SIIRTYMÄ OLINPAIKKAAN	*sopeuduin* ***armeijaan****, kotouduin* ***Tampereelle****, opetin lasta* ***potalle****, vaate sopii* ***sinulle****, mukauduin* ***porukkaan*** (5)

Alaryhmän 1 rektioyhdistelmät ilmaisevat KOHTEEN katoamista KOKIJAN huomiopiiristä. KOHTEEN olinpaikkaa ilmaistaan tulosijoilla, vaikka tilanteeseen ei liittyisi liikettä. Yhdistelmiä motivoi käsitteistys HUOMIOPIIRISTÄ KATOAMINEN ON SIIRTYMÄ OLINPAIKKAAN, joka toimii vastaparina alaluvussa 4.1.1 mainitulle, tulosijarektioita motivoivalle käsitteistykselle HUOMIOPIIRIIN ILMESTYMINEN ON SIIRTYMÄ POIS OLINPAIKASTA. KOKIJA, jonka huomiopiiriin muutos liittyy, voidaan ilmaista subjektilla (*kadotin ystäväni väentungokseen*), tai se voi jäädä implisiittiseksi (*ystäväni katosi väentungokseen*). Ilmaistu liike on usein fiktiivistä: kun *kadotan ystäväni väentungokseen*, hän ei välttämättä siirry väentungokseen sen ulkopuolelta vaan saattaa olla siellä koko ajan, kuten 'minä' itsekin. Olennaista on havaintoyhteyden katkeaminen (vrt. *sieniretkellä kadotin ystäväni metsään*, jossa todennäköisesti metsässä ovat sekä KOKIJA että KOHDE).

Alaryhmän 2 tulosijarektioyhdistelmät ilmaisevat muuttujan tuhoutumista, kuolemista tai muunlaista passivoitumista laajennuksen ilmaisemassa paikassa (ks. Huumo 2006a). Rektiota motivoi käsitteistys PASSIVOITUMINEN ON SIIRTYMÄ OLINPAIKKAAN. Ryhmään kuuluu myös tajunnantilan muutosta ilmaisevia yhdistelmiä. Niissä tajunnanmenetys passivoi KOKIJAN, joka fiktiivisesti siirtyy olinpaikkaansa. Passivoituminen voi olla myös 'pysähtymistä' tai 'rikkoutumista': *juoksija väsähti tielle, puimuri hajosi pellolle*. Rektiot muistuttavat semanttisesti alaryhmän 1 (HUOMIOPIIRISTÄ KATOAMINEN ON SIIRTYMÄ OLINPAIKKAAN) tapauksia, joissa kognitiivisen yhteyden katkeaminen KOKIJAAN ilmaistaan KOHTEEN fiktiivisenä liikkeenä olinpaikkaansa. PASSIVOITUMINEN ON SIIRTYMÄ OLINPAIKKAAN -yhdistelmissä taas KOKIJAN (tai elottoman VAIKUTUKSENALAISEN) poistuminen omasta aktiivisuuden tai toimintakelpoisuuden olotilastaan kuvantuu samoin sen fiktiivisenä siirtymänä olinpaikkaan.

Asetelman 4 alaryhmä 3 ilmaisee ainesmaisen muuttujan 'kokoontumista' tai 'kasautumista'. Tämä voi toteutua siirtymänä (*väkeä kokoontui torille*) tai eksistentiaalisesti 'olemaan tulemalla' (*kalkkia kertyy verisuonten seinämiin*). Siirtymää ilmaistessaan tulosija on tietysti odotuksenmukainen, mutta eksistentiaalisissa käytöissä varsinaista siirtymää ei tapahdu, vaan tarkoitteen olemassaolo alkaa laajennuksen ilmaisemassa paikassa.

Tulosijaa motivoi käsitteistys OLINPAIKASSA OLEMISEN ALKAMINEN ON SIIRTYMÄ OLINPAIKKAAN (jonka vastakohta on OLINPAIKASSA OLEMISEN LAKKAAMINEN ON SIIRTYMÄ POIS OLINPAIKASTA; ks. erosijarektioiden alalukua 4.1.1).

Alaryhmäksi 4 erottuvat eräät aistihavaintoa tai viestintää ilmaisevat yhdistelmät. Ne kuvaavat todellisten tai kuvitteellisten ärsykeainesten, kuten äänen, aikaansaamista ja kohdistamista tulosijalaajennuksen ilmaisemaan MÄÄRÄNPÄÄHÄN tai (ulkopaikallissijalla ilmaistavalle) VASTAANOTTAJALLE. Niitä voidaan kuvata käsitteistyksillä TIEDONSIIRTO ON LIIKETTÄ MÄÄRÄNPÄÄHÄN ja AISTITTAVUUS ON LIIKETTÄ MÄÄRÄNPÄÄHÄN. MÄÄRÄNPÄÄN tilalla voi olla elollinen VASTAANOTTAJA, jota ilmaisevaa allatiivia käytetään muiden ulkopaikallissijojen tapaan laajasti kuvaamaan kognitiivisia eli tiedon, havainnon tai muun tajunnansisällön siirtymiä.

Alaryhmän 5 tulosijarektioyhdistelmät ilmaisevat pitkänomaisen tarkoitteen ulottuvuuden rajoja. Tarkastelu etenee käsitteistäjän valitsemassa suunnassa, eivätkä verbit ilmaise muuttujan liikettä vaan sen alaa. Tulosijarektio perustuu tarkastelun suuntaisuuteen ja edustaa siten fiktiivistä liikettä. Tulosijaa motivoi käsitteistys ULOTTUMINEN ON LIIKETTÄ MÄÄRÄNPÄÄHÄN. Verbit ikkunoivat tilanteen eri tavoin: *tie jatkuu kylään* implikoi tarkastelupisteen, johon tie ensin fiktiivisesti saapuu muualta ja jonka tuolle puolen se jatkuu ulottuen kylään saakka. Rektioyhdistelmät *tie johtaa ~ ulottuu kylään* tarkastelevat tien sijaintia laaja-alaisemmin kuin *tie päättyy ~ loppuu kylään*, jotka ikkunoivat vain fiktiivisen saapumisen MÄÄRÄNPÄÄHÄN. Niissäkin juuri tulosija viestii, että tie ulottuu kylään jostain sen ulkopuolelta.

Alaryhmä 6 käsittää tulosijarektioyhdistelmiä, joita motivoi käsitteistys POISTUMATTOMUUS TAI POISTUMISEN ESTYMINEN ON SIIRTYMÄ OLINPAIKKAAN (ks. Huumo 2005a). Käsitteistys pohjautuu sellaisen ennakoidun kehityskulun toteutumattomuuteen tai estymiseen, jossa muuttuja poistuisi kiintopisteestä. Poistumattomuus ilmaistaan muuttujan fiktiivisenä liikkeenä olinpaikkaansa. Kun kyse on kehityskulun estymisestä tai estämisestä, tilanteeseen liittyy voimadynaaminen jännite.

Alaryhmän 7 rektioyhdistelmät kuvaavat tilanteita, joissa subjektitarkoitteella on pyrkimys siirtyä konkreettisesti tai kuvaannollisesti tulosijalaajennuksen ilmaisemaan kiintopisteeseen, mutta varsinaista siirtymistä ei ilmaista. Yhdistelmiä motivoi voimadynaaminen käsitteistys PYRKIMYS ON LIIKETTÄ MÄÄRÄNPÄÄHÄN.

Alaryhmän 8 rektioyhdistelmissä on kyse jo valmiiksi kiintopisteessä sijaitsevan muuttujan sopeutumisesta tai mukautumisesta kiintopisteen asettamiin edellytyksiin. Yhdistelmiä motivoi käsitteistys SOPEUTUMINEN ON LIIKETTÄ MÄÄRÄNPÄÄHÄN: kun muuttuja sopeutuu kiintopisteessä olemiseen, sen voimadynaaminen alttius poistua kiintopisteestä vähenee tai katoaa, ja sijaintisuhde ikään kuin vahvistuu. Tällaista muutosta ilmaistaan fiktiivisenä liikkeenä kiintopisteeseen. Käsitteistys on sukua alaryhmiä 2 ja 6 motivoiville käsitteistyksille PASSIVOITUMINEN ON SIIRTYMÄ OLINPAIKKAAN ja POISTUMATTOMUUS TAI POISTUMISEN ESTYMINEN ON LIIKETTÄ OLINPAIKKAAN.

4.2.2 Illatiivirektiot

Illatiivirektioyhdistelmiä aineistossani on 66. Sijarektioille ominaisesti illatiivi on niissä yksinomainen eikä vaihtele allatiivin kanssa. Illatiivirektiot ovat elatiivirektioiden (4.1.2) tapaan heterogeeninen ryhmä, jossa erottuu useita alaryhmiä. Niiden konkreettisiksi malleiksi voi ajatella illatiivin perustehtävät ilmaista alkavaa INKLUUSIOTA (*juoksin taloon*), KONTAKTIA (*tartuin kaiteeseen*) tai SUUNTAA (*osoitin metsään*). Aina ei ole yksiselitteisesti

ratkaistavissa, mikä perustehtävistä on luontevinta olettaa minkäkin rektioyhdistelmän malliksi. Asetelma 5 esittää illatiivirektiot ja niitä (tulkintani mukaan) motivoivat käsitteistykset.

Asetelma 5. Illatiivirektiot ja niitä motivoivat käsitteistykset.

Käsitteistys	**Rektioyhdistelmä**
1. VALMIUS, SOPEUTUMINEN TAI RYHTYMINEN ASIAAN ON SIIRTYMÄ ASIAN SISÄÄN	*alistuin* ***kuulusteluun****, eläydyin* ***rooliin****, hairahduin* ***rikokseen****, syyllistyin* ***epärehellisyyteen****, kykenin* ***suoritukseen****, pystyin* ***työhön,*** *raha kului* ***huvituksiin****, osallistuin* ***kilpaan****, puutuin* ***kiistaan****, yhdyin* ***näkemykseen****, turvauduin* ***toimeentulotukeen****, varauduin* ***kriisiin****, myönnyin* ***sopimukseen****, reagoin* ***asiaan****, ryhdyin* ***toimeen****, tuudittauduin* ***optimismiin****, suhtauduin* ***asiaan*** *tyynesti, asennoiduin* ***tulevaisuuteen*** *optimistisesti, tyydyin* ***osaani*** (19)
2. PEREHTYMINEN ON SUUNTAUTUMISTA KOHTEESEEN	*erikoistuin* ***fonetiikkaan****, perehdyin* ***kansanrunouteen****, valmistauduin* ***tenttiin****, keskityin* ***tehtävään*** (4)
3. OLOTILAN TAI OMINAISUUDEN AIHEUTTAMINEN ON SIIRTÄMISTÄ OLOTILAN TAI OMINAISUUDEN SISÄÄN	*alensin hinnan* ***kahteen euroon****, alistin todistajan* ***ristikuulusteluun****, investoin* ***virtuaalivaluuttaan****, koulutin heidät* ***ammattiin****, kulutin rahaa* ***herkkuihin****, käytin veikkausvoittoni* ***joululahjoihin*** (6)
4. KEHOTTAMINEN TOIMINTAAN ON SIIRTÄMISTÄ TOIMINNAN SISÄÄN	*kiihotin kansaa* ***kapinaan****, yllytin työläisiä* ***lakkoon*** (2)
5. SAMUUDEN OLETTAMINEN ON YHTEEN SIIRTÄMISTÄ	*samastuin* ***häneen****, identifioiduin* ***ryhmään****, sekoitin Pekan* ***Heikkiin*** (3)
6. ASSOSIAATION TAI VAIKUTUKSEN MUODOSTUMINEN ON KONTAKTIN ALKU	*kritiikki kohdistuu* ***ulkoministeriin****, stressi vaikuttaa* ***mielialaan****, vetoamme* ***presidenttiin,*** *kytkin kysymyksen* ***politiikkaan****, liitin* hänet ***keskusteluryhmään****, törmäsin* ***ongelmiin****, yhdistin* hänet ***rikokseen,*** *kysymys liittyi* ***ulkopolitiikkaan,*** *terapia tehosi* ***ahdistukseen,*** *lääke auttoi* ***kipuun,*** *tartuin* ***toimeen*** (11)
7. KUULUMINEN KOKONAISUUTEEN ON SIIRTYMÄ KOKONAISUUDEN SISÄÄN	*aamiainen sisältyy* ***hintaan****,* ***autoon*** *kuuluu akku* (2)

8. TUNNETILAN MUUTOS ON SUUNTAUTUMISTA KOHTEESEEN	*hermostuin* ***Heikkiin****, ihastuin* ***mummonmökkiin****, innostuin* ***joogaan****, kiinnyin* ***kulkukissaan****, kyllästyin* ***harrastuksiini****, miellyin* ***työhön****, rakastuin* ***häneen****, tuskastuin* ***ruuhkaan****, tutustuin* ***ihmisiin****, väsyin* ***opiskeluun****, luotin* ***ystäviin****, uskoin* ***tulevaisuuteen*** (12)
9. AKTIVOITUMINEN ON AIHEUTETTU SIIRTYMÄ OLOSUHTEESEEN	*havahduin* ***auringonpaisteeseen****, heräsin* ***linnunlauluun*** (2)
10. PASSIVOITUMINEN ON AIHEUTETTU SIIRTYMÄ OLOSUHTEESEEN	*uhri hukkui* ***tulvaveteen****, potilas kuoli* ***sairauteen****, sukeltaja menehtyi* ***hapen puutteeseen****, eksynyt nääntyi* ***nälkään****, asukas tukehtui* ***savuun*** (4)
11. RIIPPUVUUS ON KIINNITTYMISTÄ	*teoria perustuu* ***virheoletukseen****, budjetti pohjautuu* ***ennusteeseen****, elokuva tukeutui* ***Kalevalaan****, toiminta nojautuu* ***vapaaehtoistyöhön*** (4)

Illatiivirektioiden alaryhmän 1 rektioyhdistelmät perustuvat käsitteistykseen VALMIUS, SUHTAUTUMINEN TAI RYHTYMINEN ASIAAN ON SIIRTYMÄ ASIAN SISÄÄN. Ne ilmaisevat subjektitarkoitteen abstraktia, joko toteutuvaa tai vain potentiaalista siirtymää yleensä toiminnalliseen olotilaan, jonka illatiivilaajennus esittää SÄILIÖNÄ. Siirtymä voi olla oma-aloitteinen, mutta sen voi aiheuttaa myös voimadynaaminen VASTUSTAJA. Ryhmä on rektiona rajatapaus, sillä illatiivin tällaisen käytön voi myös ajatella liittyvän sen produktiiviseen tehtävään ilmaista abstrakteja siirtymiä. Rektiomaista yhdistelmissä on se, että illatiivin vaihtoehdoksi ei yleensä tarjoudu allatiivi. Tämän voi toisaalta ajatella johtuvan kyseisille kiintopisteille luonteenomaisesta käsitteistyksestä SÄILIÖKSI. Osa ryhmän verbeistä voikin esiintyä myös allatiivilaajennuksen kera, jos kiintopisteen laatu mahdollistaa tämän (*eläydyin näyttämölle, hairahduin sivuraiteelle, osallistuin maratonille*). Lukuun ottamatta *kulua*-verbiä alaryhmän yhdistelmät kuvaavat elollisen subjektitarkoitteen kokemaa tai potentiaalista muutosta, jossa tämä siirtyy uuteen olotilaan tai asettuu alttiiksi vaikutukselle.

Alaryhmä 2 perustuu metaforiseen käsitteistykseen PEREHTYMINEN ON SUUNTAUTUMISTA KOHTEESEEN. Siinä jonkin asian tuntemuksen syventäminen esitetään suuntautumisena kohti asiaa. Esimerkiksi *erikoistuin fonetiikkaan* pohjautuisi näin lähtömalliin ’suuntauduin kohti fonetiikkaa’. Vaihtoehtona olisi olettaa lähtömalliksi illatiivin INKLUUSIO-merkitys. *Erikoistuin fonetiikkaan* tarkoittaisi tällöin kuvaannollista siirtymistä fonetiikan ’sisäpuolelle’.

Alaryhmän 3 rektioyhdistelmiä motivoi käsitteistys OLOTILAN TAI OMINAISUUDEN AIHEUTTAMINEN ON SIIRTÄMISTÄ OLOTILAN TAI OMINAISUUDEN SISÄÄN. Ryhmään kuuluu enimmäkseen transitiivisia rektioyhdistelmiä, joissa TEKIJÄ (subjektitarkoite) aiheuttaa KOHTEELLE (objektitarkoitteelle) uuden olotilan tai ominaisuuden tai saa sen osallistumaan asiaintilaan. Illatiivilaajennus ilmaisee tällaisen muutoksen KOHTEEN kuvaannollisena siirtymänä kiintopisteeseen. Esimerkiksi yhdistelmässä *alensin hinnan kahteen euroon* illatiivi esittää hinnanmuutoksen siirtymänä uuden hinnan sisään.

Semanttisesti lähellä edellistä on alaryhmä 4, jonka enimmäkseen transitiivisia rektioyhdistelmiä motivoi käsitteistys KEHOTTAMINEN TOIMINTAAN ON SIIRTÄMISTÄ TOIMINNAN SISÄÄN. Yhdistelmät kuvaavat subjektitarkoitteen pyrkimystä, kykyä tai muunlaista valmiutta siirtää objektitarkoite kiintopisteeseen. Tilanteet ovat voimadynaamisia, sillä niihin liittyy PYRKIJÖIDEN ja VASTUSTAJIEN vastakkaisia tavoitteita.

Alaryhmä 5 koostuu rektioyhdistelmistä, jotka ilmaisevat kahden tarkoitteen samastamista. Sitä motivoi käsitteistys SAMUUDEN OLETTAMINEN ON YHTEEN SIIRTÄMISTÄ. Eräät ryhmän verbit voivat ilmaista yhtä hyvin konkreettista kuin kuvaannollista 'yhteen siirtämistä'. Suuntaoppositio yhdistää illatiivirektion *sekoitin Pekan Heikkiin* 'erehdyin, kumpi on kumpi' elatiivirektioon *erotin Pekan Heikistä* 'tunnistin, kumpi on kumpi' (jälkimmäisestä ks. alalukua 4.1.2). Konkreettisena lähtömallina illatiiville lienee merkitys 'siirsin Pekan yhteen Heikin kanssa' (kuten *sekoitin jauhot taikinaan*), elatiiville taas 'siirsin Pekan erilleen Heikistä' (kuten *erotin jyvät akanoista*).

Semanttisesti muista erottuva illatiivirektioiden joukko ovat erilaiset kuvaannolliset alkavan tai hetkellisen KONTAKTIN tai ORIENTAATION ilmaukset, joiden lähdealueiksi voidaan tulkita polyseemisen illatiivin eri merkityksistä KONTAKTI (*tartuin kaiteeseen*) tai SUUNTA (*osoitin metsään*). Näistä muodostuvat asetelman 5 alaryhmät 6 ja 7. Lähinnä KONTAKTI-merkitykseen perustuu alaryhmä 6, jota motivoi käsitteistys ASSOSIAATION TAI VAIKUTUKSEN MUODOSTUMINEN ON KONTAKTIN ALKU. Monet ryhmän verbit pystyvät ilmaisemaan yhtä hyvin konkreettisia kuin kuvaannollisiakin KONTAKTEJA (*kytkin kysymyksen ulkopolitiikkaan ~ johdon pistorasiaan*). Usein niiden merkityksessä on mukana myös voimadynaaminen vaikuttaminen KOHTEESEEN. Esimerkki *kritiikki kohdistui ulkoministeriin* voidaan rinnastaa *kohdistua*-verbin konkreettiseen 'suuntaamisen' tai 'osumisen' merkitykseen: *ase ~ nyrkinisku kohdistui ulkoministeriin*. Jos rektioyhdistelmän sijanvalintaa tarkastelee laajemmin koko paikallissijasysteemin näkökulmasta, sen elollistarkoitteiselle illatiiville tarjoutuva vaihtoehto olisi allatiivi *ulkoministerille*, joka tässä tulkittaisiin viestinnän ilmaukseksi (*kysymys kohdistui ulkoministerille* 'ulkoministerin vastattavaksi' vs. *kysymys kohdistui ulkoministeriin* 'koski ulkoministeriä').

Alaryhmän 7 yhdistelmiä motivoi käsitteistys KUULUMINEN KOKONAISUUTEEN ON SIIRTYMÄ KOKONAISUUDEN SISÄÄN. Yhdistelmien illatiivirektio perustuu fiktiiviseen liikkeeseen, jossa osan kuuluminen laajempaan kokonaisuuteen esitetään osan liikkeenä kokonaisuuden sisään. Ryhmä muodostaa eräänlaisen vastaparin aiheen elatiivirektioille (*puhua säästä*, alaluku 4.1.2), joissa kokonaisuudesta kuvitteellisesti erotetaan osa tarkasteltavaksi.

Illatiivirektioiden alaryhmä 8 on laajahko ja perustuu käsitteistykseen TUNNETILAN MUUTOS ON SUUNTAUTUMISTA KOHTEESEEN. Ryhmän verbit ilmaisevat yleensä alkavia, toisinaan myös jatkuvia tunnetiloja, kykyjä, asenteita tai mentaalisia toimintoja, jotka liittyvät KOHTEESEEN eli illatiivimuodon tarkoitteeseen. Aina ei ole selvää, tulisiko ryhmän lähtömallina pitää illatiivin KONTAKTIN, SUUNNAN vai kenties INKLUUSION merkitystä. Onko esimerkiksi ilmauksessa *kyllästyin kirjaan* kyse kuvaannollisesta siirtymisestä kirjan sisään, kosketuskontaktiin sen kanssa vai pelkästä suuntautumisesta kohti kirjaa? Asetelmassa 5 olen ratkaissut asian kuvaamalla yhdistelmiä SUUNNAN ilmauksiksi, vaikka asia onkin tulkinnanvarainen. Nähdäkseni on kuitenkin luontevinta ajatella yhdistelmien lähtömalliksi tilanne, jossa elollinen KOKIJA keskittää huomionsa KOHTEESEEN esimerkiksi katsomalla sitä, osoittamalla sitä tai kääntymällä sitä kohti ja samalla sulkien pois huomiopiiristään muut tarkastelusuunnat. Tunneverbien runsaus illatiivirektioiden jou-

kossa viittaa siihen, että suomessa vallitsee laaja-alainen käsitteistys, jonka mukaan tunnetilan muutokset edustavat KOKIJASTA KOHTEESEEN suuntautuvaa vaikutusta (ks. myös Murmann 2018: 81). Ratkaisevaa ei ole tunteen positiivisuus (jota ilmaisevat useimmat mainituista verbeistä) tai negatiivisuus (*kyllästyä, väsyä, tympääntyä*): molemmat mahtuvat illatiivirektioiden joukkoon.

Jotkin alaryhmän 8 verbeistä sallivat illatiivin vaihtoehtona elatiivin: *hermostuin metelistä ~ meteliin, innostuin telinevoimistelusta ~ telinevoimisteluun, väsyin siivouksesta ~ siivoukseen* (vaihtelua analysoi yksityiskohtaisesti Murmann 2018). Niiden vaihtoehtoiset elatiivilaajennukset lukeutuvat aiheen tai syyn elatiiveihin (esim. 'innostukseni aihe oli hiihto'; 'hermostuin metelin takia', ks. alalukua 4.1.2). Toisinaan elatiivin ja illatiivin merkitysero on vähäinen, kuten yhdistelmäparissa *hermostuin metelistä ~ meteliin*. Toisinaan se on selvempi, kuten parissa *innostuin telinevoimistelusta ~ telinevoimisteluun*, jossa illatiivi nähdäkseni vihjaa elatiivia vahvemmin telinevoimistelun omakohtaiseen harrastamiseen (ks. Leino 1991a: 265–266; Murmann 2018: 122).[9] Elatiivi taas sopii kuvaamaan muunkinlaista, esimerkiksi penkkiurheilijan kiinnostusta. Illatiivilaajennus onkin tässä yhdistelmässä tulkittavissa paitsi SUUNNAN ('innostukseni suuntautui telinevoimisteluun') myös INKLUUSION ilmaukseksi ('siirryin telinevoimistelun pariin'). Elatiivia taas motivoivat jälleen aiheen ja syyn merkitykset ('telinevoimistelu saa minut innostumaan').

Alaryhmät 9 ja 10 perustuvat samanlaisiin käsitteistyksiin, vaikka kuvaavatkin vastakkaisia ilmiöitä. Ryhmää 9 motivoi käsitteistys AKTIVOITUMINEN ON AIHEUTETTU SIIRTYMÄ OLOSUHTEESEEN, ryhmää 10 PASSIVOITUMINEN ON AIHEUTETTU SIIRTYMÄ OLOSUHTEESEEN. Kuvauksissa esiintyvä termi AIHEUTETTU tarkoittaa, että illatiivilaajennuksen ilmaisema olosuhde ymmärretään samalla verbin kuvaaman muutoksen syyksi[10]: linnunlaulu herättää ja sairaus surmaa. Ryhmä 9 kuvaa KOKIJAN aktivoitumista 'heräämällä' tai 'virkoamalla', ryhmä 10 sen passivoitumista 'tuhoutumalla' tai 'menehtymällä'. Jälkimmäinen ryhmä on läheistä sukua yleisiin erosijarektioihin (4.2.1) kuuluvalle ryhmälle PASSIVOITUMINEN ON SIIRTYMÄ OLINPAIKKAAN (*traktori ruostui pellolle; nukahdin nojatuoliin*). Ryhmien erona on illatiivirektion kausaalinen merkitys, joka yleiseltä tulosijarektiolta puuttuu. Esimerkiksi illatiivirektiossa *uhri tukehtui savuun* 'savu' on paitsi olosuhde, jossa tukehtuminen tapahtuu, myös tukehtumisen syy. Yleisessä erosijarektiossa *kettu kuoli pesäänsä ~ pellolle* taas tulosijalla ilmaistaan pelkkä kuolinpaikka, ei kuolinsyytä.

Alaryhmän 11 rektioyhdistelmät perustuvat käsitteistykseen RIIPPUVUUS ON KIINNITTYMISTÄ. Yhdistelmät kuvaavat riippuvuussuhteen alkavana KONTAKTINA, jossa muuttuja kiinnittyy kiintopisteeseen pysyäkseen esimerkiksi koossa, paikoillaan tai pystyssä. Osalla ryhmän verbeistä voidaan kuvata myös konkreettisia tukeutumissuhteita: *nojauduin seinään, tukeuduin vierustoveriini*. Tällaiset ilmaukset ovat aspektiltaan kaksitulkintaisia, sillä niissä KONTAKTI voidaan ymmärtää yhtä hyvin inkoatiiviseksi kuin kontinuatiiviseksi. Jälkimmäisessä tapauksessa illatiivin ilmaisema 'kiinnittyminen' on fiktiivistä liikettä.

---

[9] Kun *innostua*-verbin laajennuksena on MA-infinitiivi, vain illatiivirektio on mahdollinen ja kuvaa nimenomaan siirtymistä infinitiivin tarkoittaman toiminnan pariin: *innostuin voimistelemaan ~ *voimistelemasta*.

[10] Erkkilä (2024: 198–199) tarkastelee mm. MÄÄRÄNPÄÄTÄ (jota hän nimittää KOHTEEKSI) ja VÄYLÄÄ kuvaavien kielenainesten kehittymistä syyn ilmauksiksi ja toteaa Croftiin (2012: 276–277) viitaten, että kehityskulku on maailman kielissä yleinen ja että sitä motivoi toiminnan lopputuloksen (tai tavoitteen) käsittäminen sen syyksi. On mahdollista, että tällainen tarkoitusperäisyyden merkitys on myös suomen syytä ilmaisevan illatiivin taustalla (vrt. *heräsin kouluun* 'koulua varten').

4.2.3 Allatiivirektiot

Allatiivirektioita aineistossani on 24 kappaletta. Ne ovat illatiivirektioita suppeampi ja semanttisesti yhtenäisempi ryhmä. Ulkopaikallissijoista taas allatiivi on laajakäyttöisempi rektiosija kuin ablatiivi (josta alaluvussa 4.1.3). Muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta allatiivilaajennukset ilmaisevat elollisia tai elollistettuja tarkoitteita, joille jotakin annetaan, siirretään tai sälytetään. Allatiivilla ilmaistaan siten laajassa mielessä HYÖTYJÄÄ ja VASTAANOTTAJAA. Tällaisia allatiivilaajennuksia voivat saada niin intransitiiviset kuin transitiivisetkin verbit.

Asetelma 6. Allatiivirektiot ja niitä motivoivat käsitteistykset.

Käsitteistys	Rektioyhdistelmät
1. TIEDON JAKAMINEN TAI MUU VAIKUTTAMINEN ON HALTUUN ANTAMISTA	*aiheutin* ***hänelle*** *huolta, esittelin Jennin* ***Heikille****, kerroin* ***lapselle*** *sadun, kostin* ***Pekalle*** *loukkauksen, kuiskasin* ***hänelle*** *salaisuuden, lupasin* ***henkilökunnalle*** *vapaaillan, näytin* ***perheelleni*** *matkakuvia, opetin* ***hänelle*** *matematiikkaa, sanoin* ***pomolle*** *suorat sanat, selitin* ***Jaanalle*** *transformaatioteoriaa, toivotin* ***lapsille*** *hyvää yötä, vakuutin* ***pomolle*** *luotettavuuttani, hymyilin* ***hänelle****, juttelin* ***potilaalle****, kiihdyin* ***Heikille****, lauloin* ***lapsille****, nauroin* ***koomikolle****, puhuin* ***dekaanille****, raivostuin* ***öykkärille*** (18)
2. AISTITTAVUUS ON LIIKETTÄ ÄRSYKKEEN LUO	*keitto maistuu* ***kalalle****, kellari haisee* ***ummehtuneelle****, saunominen tuntuu* ***hyvälle*** (3)
3. VOIMAN VAIKUTUKSELLE ALTISTUMINEN ON JOUTUMISTA SEN HALTUUN	*altistuin* ***säteilylle****, testaaja altisti akun* ***pakkaselle****, purjehtija ei mahtanut* ***myrskylle*** *mitään* (3)

Alaryhmä 1 pohjautuu käsitteistykseen TIEDON JAKAMINEN TAI MUU VAIKUTTAMINEN ON HALTUUN ANTAMISTA. Kuvatuissa tilanteissa subjektitarkoite tekee allatiivilaajennuksen ilmaiseman VASTAANOTTAJAN tietoiseksi konkreettisesta tai abstraktista KOHTEESTA. Tämän allatiivi esittää kuvaannollisena 'antamisena'. Käsitteistyksen lähtömallina lieneekin allatiivin käyttö possessiivisen siirtymän ilmauksissa (*lahjoitin metsäni Heikille*), jotka edelleen pohjautunevat allatiivin spatiaaliseen siirtymämerkitykseen (*vein ämpärin kaivolle*). Osa alaryhmän 1 rektioyhdistelmistä edustaa allatiivin produktiivista käyttöä ns. kognitiivisten siirtymien (tiedonsiirron) ilmaisemisessa. Niillä on vastineenaan ablatiivi, joka ilmaisee tajunnallista tiedonlähdettä (*kuulin uutisen Heikiltä*). Ablatiivirektioiden joukossa (luku 4.1.3) tällaisia yhdistelmiä ei kuitenkaan esiintynyt aineistossani. Syynä voi olla se, että tiedon elollista LÄHDETTÄ ilmaisevan ablatiivin käyttö on verbikirjoltaan rajallisempaa kuin VASTAANOTTAJAA kuvaavan allatiivin käyttö: lähinnä ablatiivilaajennus sopinee *kuulla*-verbille, joka kuitenkin noudattaa yleistä erosijarektiota (*kuulla uutinen ystävältä ~ radiosta*; alaluku 4.1.1).

Alaryhmän 1 intransitiiviset yhdistelmät (*hymyilin hänelle, lauloin hänelle*) ovat semanttisesti lähellä alaluvussa 4.2.2 käsiteltyjä tunneverbien illatiivirektioita (*kyllästyin häneen, ihastuin häneen*). Erona on se, että illatiivilaajennusten kuvaamat tunnetilat hahmottuvat pikemminkin KOKIJAN sisäisiksi, allatiivin kuvaamat taas julkituoduiksi, niin että VASTAANOTTAJA voi ne havaita. Eräät verbit esiintyvät molemmissa yhdistelmissä (ks. Murmann 2018): *raivostuin häneen* (sisimmässäni) vs. *raivostuin hänelle* (ilmaisten tunteeni); vrt. *raivostuin hänen jahkaamiseensa ~ *hänen jahkaamiselleen*, joista jälkimmäinen lienee outo siksi, että allatiivi edellyttäisi tajunnallista VASTAANOTTAJAA, joka voi olla myös personifioitu: *hän raivostui reistailevalle autolleen*. Tunnetilan muutosta ilmaisevien verbien voi ajatella muodostavan jatkumon, jossa allatiivin luontevuus vähenee ja illatiivin kasvaa sitä mukaa, mitä selvemmin kyse on subjektitarkoitteen sisäisestä eikä (välttämättä) julkituodusta tunnetilasta: *räjähdin hänelle ~ *häneen, kimmastuin hänelle ~ *häneen, närkästyin hänelle ~ ?häneen, suutuin hänelle ~ häneen, tympäännyin häneen ~ *hänelle, kyllästyin häneen ~ *hänelle*.

Alaryhmässä 2 ovat aistivaikutelmien ilmaukset, joissa allatiivi vaihtelee ablatiivin (alaluku 4.1.2) kanssa: *keitto haisee kalalle* (*~ kalalta*), *puuro maistuu suolaiselle* (*~ suolaiselta*), *saunominen tuntuu hyvälle* (*~ hyvältä*). Tätä motivoiva käsitteistys AISTITTAVUUS ON LIIKETTÄ ÄRSYKKEEN LUO esittää aistimuksen kuvaannollisesti vievän HAVAITSIJAN ärsykkeen luo. Käyttö keskittyy selkeärajaiseen aistivaikutelmaverbien ryhmään, ja sen sijanvalinta on arvoituksellinen: miksi sekä ablatiivi että allatiivi ovat mahdollisia (kylläkin murteittain vaihdellen, ks. SMS s.v. *haista*, *maistua*), ja miksi käytössä ovat juuri ulkopaikallissijat?[11] Liikkeen suunta joka tapauksessa suhteutetaan ärsykkeeseen (eikä suoraan KOKIJAAN), mikä näkyy selvimmin silloin, kun ärsykkeen ilmaisee substantiivi (*haista kalalle ~ kalalta*).

Alaryhmässä 3 allatiivi ilmaisee voimadynaamista VASTUSTAJAA, jonka vaikutukselle muuttuja altistuu: *altistuin säteilylle, testaaja altisti akun paukkupakkasille, purjehtija ei mahtanut myrskylle mitään*. Näitä voi ajatella possessiivisen allatiivin kuvaannollisiksi käytöiksi, joissa luonnonvoima tai vastaava personifioidaan: VOIMAN VAIKUTUKSELLE ALTISTUMINEN ON SEN HALTUUN JOUTUMISTA.

5 Kokoavia huomioita

Luvussa 4 olen käsitellyt verbin ja sen paikallissijalaajennuksen muodostamien rektioyhdistelmien semantiikkaa rektioryhmä kerrallaan, käyden läpi ensin aineistoni erosija- ja sitten tulosijarektiot. Asiaa on hyvä tarkastella vielä kokoavasti rektioita motivoivien käsitteistysten näkökulmasta, sillä osa niistä on semanttisesti toisilleen läheisiä tai vastakkaisia. Osa toistuu muunnelmina halki muotoryhmien. Käsitteistykset muodostavatkin skemaattisempia ryhmiä ja vastakohtapareja, jotka ilmenevät rektioiden suuntaisuutena.

[11] Kyse voisi olla metonymiasta, jossa ärsykkeen ulkopaikallissijalla ilmaistu LÄHDE (*haisee mereltä* 'mereltä leviää hajua') tai MÄÄRÄNPÄÄ (*haisee merelle* 'haju johdattaa merelle') olisi alettu hahmottaa aistivaikutelman kuvaukseksi 'tuntuu meren hajua'. Selitys sopinee luontevammin ablatiiviin kuin allatiiviin. Toisaalta SMS (s.v. *haista*) mainitsee Rovaniemeltä allatiiviesimerkin [ketunraudat] *pihathin* ['pihkattiin' eli 'voideltiin pihkalla'] *että se mettäle haisi*, joka ainakin periaatteessa voisi tarkoittaa joko 'olivat metsänhajuiset' tai 'levittivät metsälle [pihkan] hajua'. Verbi *haista* voikin ilmaista paitsi aistivaikutelman laatua (vrt. *näyttää, kuulostaa*) myös 'aistittavissa olemista' (vrt. *näkyä*, *kuulua*). Jälkimmäistä merkitystä ilmaistaessa tulosijalla voidaan kuvata aistittavuuden ulottuvuuksia: *Kalliolta näkyy* 'voi nähdä' *merelle* (Huumo 2006b).

Laajin ylätason rektioryhmä perustuu **muuttujan aktivoitumisen ja passivoitumisen vastakohtaisuuteen**. Käsitteitä *aktivoituminen* ja *passivoituminen* olen luvussa 4 käyttänyt sellaisten rektioyhdistelmien kuvauksissa, joissa verbi ilmaisee elollisen muuttujan olotilanmuutosta aktiiviseksi tai passiiviseksi (*herätä lattialta, nukahtaa sohvalle*). Laajemmin ymmärrettynä aktivoitumisen ja passivoitumisen vastakohtaisuutta voi nähdä myös sellaisissa käsitteistyksissä, joihin liittyy KOHTEEN päätyminen ulkopuolisen KOKIJAN huomiopiiriin (eräänlainen aktivoituminen) tai sen katoaminen huomiopiiristä (eräänlainen passivoituminen). Yleissääntö on, että aktivoituvan muuttujan sijaintia ilmaistaan erosijarektioilla, passivoituvan tulosijarektioilla. Tätä heijastavat ainakin seuraavat käsitteistykset:

Aktivoituminen 'jostakin':

(Yleinen erosijarektio) (TAVOITELTU) HUOMIOPIIRIIN TAI HALTUUN ILMESTYMINEN ON SIIRTYMÄ POIS OLINPAIKASTA (esim. *löytää avain* ***lattialta****, etsiä kirjaa* ***kaapista***), AKTIVOITUMINEN ON SIIRTYMÄ POIS OLINPAIKASTA (*herätä* ***sohvalta***)

(Elatiivirektio:) AIHEENVALINTA ON OTTAMISTA (*puhua* ***säästä***), MIELTYMYS ON KIINNI PITELEMISTÄ (*pitää* ***eläimistä***).

(Ablatiivirektio:) HALLUSSA OLON EDELLYTTÄMINEN ON POIS OTTAMISTA (*edellyttää* ***hakijalta*** *tutkintoa*).

Passivoituminen 'jonnekin':

(Yleinen tulosijarektio:) HUOMIOPIIRISTÄ KATOAMINEN ON SIIRTYMÄ OLINPAIKKAAN (*kadottaa ystävä* ***sienimetsään***), PASSIVOITUMINEN ON SIIRTYMÄ OLINPAIKKAAN (*nukahtaa* ***lattialle***), POISTUMATTOMUUS TAI POISTUMISEN ESTYMINEN ON SIIRTYMÄ OLINPAIKKAAN (*jäädä* ***kotiin****, saartaa epäilty* ***taloonsa***), SOPEUTUMINEN ON SIIRTYMÄ OLINPAIKKAAN (*kotoutua* ***Tampereelle***)

(Illatiivirektio:) PASSIVOITUMINEN ON AIHEUTETTU SIIRTYMÄ OLOSUHTEESEEN (*tukehtua* ***savuun***)

(Allatiivirektio:) VOIMAN VAIKUTUKSELLE ALTISTUMINEN ON JOUTUMISTA SEN HALTUUN (*altistua* ***säteilylle***)

Mainituissa erosijarektioyhdistelmissä muuttuja joko aktivoituu itse ('herää', 'havahtuu') tai aktivoidaan esimerkiksi tarkasteltavaksi ('huomataan', 'löydetään') 'olinpaikastaan'. Tulosijarektioyhdistelmissä muuttuja taas passivoituu tai passivoidaan ('unohdetaan', 'hylätään', 'sopeutuu') 'olinpaikkaansa'. Erosijarektioita motivoivissa käsitteistyksissä muuttujan ja kiintopisteen suhde heikkenee tai muuttuu epävarmemmaksi, kun aktivoituvan tai aktivoitavan muuttujan alttius poistua kiintopisteestä kasvaa. Esimerkiksi *lattialta* herännyt saattaa nousta ylös toisin kuin *lattialla* nukkuva, ja *komerosta* löytynyt kirja saatetaan ottaa sieltä pois. Tulosijarektioissa taas muuttujan ja kiintopisteen suhde vahvistuu, kun passivoituvan muuttujan alttius poistua kiintopisteestä heikkenee. *Lattialle* nukahtava ei sieltä omin voimin poistu ainakaan heräämättä ensin, ja *ruohikolle* kadonnut

avain pysyy siellä, kunnes se taas löydetään. Laajemmassa mielessä myös *Tampereelle kotoutuminen* voidaan ymmärtää passivoitumisen kaltaisena sikäli, että paikkakunnalle hyvin kotoutuneen ja siihen sitoutuneen asukkaan alttius muuttaa pois vähenee.

Muotonsa kannalta poikkeusta edellisistä edustaa kausaalisiin illatiivirektioihin liittyvä käsitteistys AKTIVOITUMINEN ON SIIRTYMÄ OLOSUHTEESEEN (*herätä linnunlauluun*). Siinä aktivoidutaan 'johonkin' eikä 'jostakin'. Paikallissijalaajennuksen ilmaisema olosuhde käsitetäänkin nyt muutoksen MÄÄRÄNPÄÄKSI, ei LÄHTEEKSI: linnunlaulun herättämä kuvaannollisesti siirtyy linnunlauluun tullessaan siitä tietoiseksi. Huomion ikkunointi on siten toisenlainen kuin aktivoituvan KOKIJAN olinpaikkaa kuvaavissa erosijailmauksissa (*herätä lattialta*). Toisinaan molemmat laajennukset voivat esiintyä yhdessä: *Aamulla Jade heräsi* ***sohvalta auringonpilkahdukseen***.[12]

Toinen ylätason rektioryhmä liittyy erilaisten **toteutumattomien tai peruuntuvien kehityskulkujen** ilmaisemiseen fiktiivisenä liikkeenä. Kun muuttuja ei vastoin odotuksia olekaan kiintopisteessä tai ei päädykään sinne, kiintopistettä ilmaistaan usein erosijalla, ikään kuin muuttuja poistuisi sieltä. Vastaavasti jos muuttuja jättää poistumatta kiintopisteestä tai poistuminen joko estyy tai käy epätodennäköiseksi, kiintopistettä ilmaistaan yhdistelmissä tulosijalla, ikään kuin muuttuja siirtyisi kiintopisteeseen:

(Yleiset erosijarektiot) PAIKKAAN SIIRTYMÄN TOTEUTUMATTOMUUS ON SIIRTYMÄ POIS PAIKASTA (*jäädä* ***junasta*** 'myöhästyä'), ODOTUKSENVASTAINEN POISSAOLO ON SIIRTYMÄ POIS PAIKASTA (*puuttua* ***tunnilta***)

(Ablatiivirektio) HALTUUN PÄÄTYMISEN ESTÄMINEN ON POIS OTTAMISTA (*kieltää elokuva* ***lapsilta***)

(Yleiset tulosijarektiot) POISTUMATTOMUUS TAI POISTUMISEN ESTYMINEN ON SIIRTYMÄ OLINPAIKKAAN (*jäädä* ***kotiin****, epäilty saarrettiin* ***taloonsa***),

Kolmas ylätason rektioryhmä, joka osin limittyy ensimmäiseen ja toiseen, liittyy **kuvaannolliseen 'ottamiseen' ja 'antamiseen'**. Tällaisten rektioyhdistelmien lähdealueeksi voi ajatella possessiivisen siirtymän. Niissä laajennus on yleensä ulkopaikallissijamuotoinen, mikäli sen tarkoite on elollinen HALTIJA tai VASTAANOTTAJA. 'Ottaminen' voi toisaalta toteutua myös kuvaannollisena aineksen irrottamisesta KOHTEESTA itsestään.

(Yleiset erosijarektiot) HUOMIOPIIRIIN TAI HALTUUN ILMESTYMINEN ON SIIRTYMÄ POIS OLINPAIKASTA (*löytää avain* ***lattialta,*** *ostaa mökki* ***Sysmästä***)

(Elatiivirektiot) AIHEENVALINTA ON OTTAMISTA (*puhua* ***säästä***)

(Ablatiivirektiot) HALLUSSA OLON EDELLYTTÄMINEN ON POIS OTTAMISTA (*edellyttää* ***hakijalta*** *maisterintutkintoa*), HALTUUN PÄÄTYMISEN ESTÄMINEN ON POIS OTTAMISTA (*kieltää elokuva* ***lapsilta***)

[12] https://hikipisarat.net/2022/01/03/jaden-ystavat/ (luettu 13.11.2024)

(Yleiset tulosijarektiot) HUOMIOPIIRISTÄ KATOAMINEN ON SIIRTYMÄ OLINPAIKKAAN (*unohtaa kirja* ***kahvilaan***)

(Allatiivirektiot) TIEDON JAKAMINEN TAI MUU VAIKUTTAMINEN ON SIIRTÄMISTÄ HALTUUN (*puhua* ***yleisölle***), VOIMAN VAIKUTUKSELLE ALTISTUMINEN ON SIIRTYMÄ SEN HALTUUN (*altistua* ***pakkaselle***)

Neljäs yläryhmä käsittää merkitykseltään **eksistentiaalisia** ilmauksia, joiden suuntaisuus on usein päinvastaista kuin ensimmäistä ylätason tyyppiä edustavissa rektioissa (erosta ks. myös Huumo 2006a: 58–63). Perussääntö merkitykseltään eksistentiaalisissa rektioyhdistelmissä on, että alkavaa olemassaoloa ilmaistaan tulosijalla, päättyvää erosijalla:

(Yleiset erosijarektiot:) OLINPAIKASSA OLEMISEN LAKKAAMINEN ON SIIRTYMÄ POIS OLINPAIKASTA (***puutarhasta*** *kuoli pensas*)

(Yleiset tulosijarektiot:) OLINPAIKASSA OLEMISEN ALKAMINEN ON SIIRTYMÄ OLINPAIKKAAN (***puutarhaan*** *kasvoi pensas*)

Yläryhmien keskinäisiä eroja voi lopuksi havainnollistaa pohtimalla, miksi jo johdantoluvussa mainitut vastakkaissuuntaiset yhdistelmät *ampiaiset kuolivat vintiltä* ja *ampiaiset kuolivat vintille* ovat molemmat mahdollisia. Edellisen erosija noudattaa eksistentiaalistyyppistä käsitteistystä OLINPAIKASSA OLEMISEN LAKKAAMINEN ON SIIRTYMÄ POIS OLINPAIKASTA, jälkimmäisen tulosija taas perustuu käsitteistykseen PASSIVOITUMINEN ON SIIRTYMÄ OLINPAIKKAAN. Eksistentiaalilauseiden tehtäväksi on fennistiikassa vanhastaan katsottu jonkin lokaliteetin sisällön ilmaiseminen lokaliteetin omasta näkökulmasta käsin (näin jo Ikola 1954: 224–226, myöhemmin mm. Siro 1974: 43, Huumo 1997). Vaikka *ampiaiset kuolivat vintiltä* ei ole muodoltaan eksistentiaalilause, se on sellainen merkitykseltään. Kun ampiaiset kuolevat, ne käsitteistyksen mukaan poistuvat (elollisina olentoina) vintiltä, joka tyhjenee niistä. Tulosijaisen version (*vintille*) edustama käsitteistys taas perustuu ampiaisten passivoitumiseen niiden kuollessa. Ero voi liittyä myös käsitteistäjän havaintopiiriin ja siihen, millainen sen suhde on rektiolaajennuksen ilmaisemaan paikkaan: *ampiaiset katosivat vintiltä* ('käsitteistäjän huomiopiirissä oleva vintti tyhjeni ampiaisista') vs. *ampiaiset katosivat vintille* ('ampiaiset siirtyivät vintille pois käsitteistäjän huomiopiiristä'). Tällainen vastakkaissuuntaisuus osoittaa havainnollisesti, miten rektioita motivoivat käsitteistykset eroavat ja voivat joskus olla keskenään myös näennäisessä ristiriidassa samankin verbin vaihtoehtoisissa paikallissijalaajennuksissa.

Kiitokset

Kiitän FinJoL:n kahta nimetöntä arvioitsijaa, FiRe-akatemiahankkeen jäseniä sekä lukuvuoden 2023–2024 tutkielmaseminaariryhmäni opiskelijoita arvokkaasta palautteesta tämän artikkelin aiempiin versioihin. Tutkimusta on rahoittanut Suomen Akatemia (hanke 348899).

Lähteet

Aigro, Mari. 2022. *In any case? Estonian spatial cases as argument markers.* (Dissertationes linguisticae Universitatis Tartuensis 44). Tartu Ülikool. (https://dspace.ut.ee/items/f7b10137-408d-46e0-80c3-57728446cf80) (Luettu 17.1.2023.)

Alhoniemi, Alho. 1975. Eräistä suomen kielen paikallissijojen keskeisistä käyttötavoista. *Sananjalka* 17. 5–24. (https://doi.org/10.30673/sja.86391.)

Anderson, John M. 1971. *The grammar of case: Towards a localistic theory*. (Cambridge Studies in Linguistics 4.) Cambridge University Press.

Croft, William. 1991. *Syntactic categories and grammatical relations: The cognitive organization of information*. University of Chicago Press.

Croft, William. 2012. *Verbs: Aspect and causal structure*. Oxford: Oxford University Press.

Elsayed, Duha. 2017. *Agricolan* pitää – *nesessiiviverbi kielikontaktin ytimessä*. (Turun yliopiston julkaisuja C 448.) Turun yliopisto. (https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-7028-5)

Erkkilä, Riku. 2024. Huomioita semantiikan vaikutuksesta muodon leksikaalistumiseen. *Itämeren kieliapajilta Volgan verkoille: Pühendusteos Riho Grünthalile 22. mail 2024.* Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 278, 184–205. Päätoim. Sofia Björklöf. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

Flint, Aili. 1980. *Semantic structure in the Finnish lexicon: Verbs of possibility and sufficiency*. (Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 360.) Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Hamunen, Markus & Huumo, Tuomas. 2020. Kielitaju kielentutkijan työkaluna. Teoksessa Luodonpää-Manni, Milla & Hamunen, Markus & Konstenius, Reetta & Miestamo, Matti & Nikanne, Urpo & Sinnemäki, Kaius (toim.), *Kielentutkimuksen menetelmiä* II. (Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1457), 199–239. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Huumo, Tuomas. 1997. Partitiivisubjekti ja tilajatkumot. *Sananjalka* 39, 65–97.

Huumo, Tuomas. 2001. Kvasiresultatiivilauseet: Esimerkki dynaamisesta subjektiivisesta käsitteistyksestä. *Puhe ja kieli*, 21 (2), 85–101.

Huumo, Tuomas. 2005a. Onko *jäädä*-verbin paikallissijamääritteen tulosijalla semanttista motivaatiota? *Virittäjä* 109 (4). 506–524. (https://journal.fi/virittaja/article/view/40437.) (Luettu 17.1.2023.)

Huumo, Tuomas. 2005b. Kognition kieli: Miten suomen kieli käsitteistää aistihavainnon? *Sananjalka* 47(1). 7–42. (https://doi.org/10.30673/sja.86654.)

Huumo, Tuomas. 2006a. "'I woke up from the sofa': Subjective directionality in Finnish expressions of spatio-cognitive transfers". Teoksessa Helasvuo, Marja-Liisa & Campbell, Lyle (eds.), *Grammar from the human perspective: Case, space and person in Finnish* (Current Issues in Linguistic Theory 277), 41–65. John Benjamins.

Huumo, Tuomas. 2006b. *Kalliolta näkyy merelle* – nollasubjektilause vai subjektiton tilalause? Teoksessa Nordlund, Taru & Onikki-Rantajääskö, Tiina & Suutari, Toni (toim.), *Kohtauspaikkana kieli. Näkökulmia persoonaan, muutoksiin ja valintoihin.* (Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1078), 243–265. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Huumo, Tuomas. 2007. Force dynamics, fictive dynamicity, and the Finnish verbs of 'remaining'. *Folia Linguistica* 41(1–2), 73–98.

Hynönen, Emmi. 2016. *Suomen essiivi.* (Annales Universitatis Turkuensis C 425.) Turun yliopisto (https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-6563-2.) (Luettu 17.1.2023.)

Hynönen, Emmi. 2023. Border zones of the Finnish essive case and its semantic neighbours. Teoksessa Jaakola, Minna & Onikki-Rantajääskö, Tiina (eds.), *The Finnish case system: Cognitive linguistic perspectives.* (Studia Fennica Linguistica 23), 198–216. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. (https://doi.org/10.21435/sflin.23)

Ikola, Osmo. 1954. Suomen lauseopin ongelmia I-III. *Virittäjä* 58 (3), 209–245.

Itkonen, Terho. 1974. Itkonen,Terho. 1974). *Erään sijamuodon ongelmia*. Suomalainen Tiedeakatemia: esitelmät ja pöytäkirjat 1974: 173–217.

Jokela, Hanna & Nummila, Kirsi-Maria. 2015. Become-constructions in Finnish and Estonian: diachronic and contrastive perspectives. *Linguistica Uralica* LI (2), 81–99.

Jönsson-Korhola, Hannele & White, Leila. 1989. Rakastan sinua. Pidätkö sinä minusta? – *Suomen verbien rektioita. Kielikeskusmateriaalia n:o 66.* Korkeakoulujen kielikeskus. Jyväskylän yliopisto.

Jönsson-Korhola, Hannele & White, Leila. 2002. *Tarkista tästä. Suomen sanojen rektioita suomea vieraana kielenä opiskeleville*. 3. painos. Finn Lectura.

Kracht, Marcus. 2002. On the semantics of locatives. *Linguistics and Philosophy* 25, 157–232.

Kracht, Marcus. 2005. The Semantics of locatives in the Uralic languages. Teoksessa Fernandez-Vest, M. M. Jocelyne (toim.), *Les langues ouraliennes aujourd'hui: Approche linguistique et cognitive / The Uralic languages today: A linguistic and cognitive approach*. (Bibliothèque de l'Ecole des Hautes Études, Sciences Historiques et Philologiques, Tome 340), 145–158. Paris: Editions Honoré Champion.

Kövecses, Zoltán. 2020. *Extended Conceptual Metaphor Theory*. Cambridge University Press. (https://doi.org/10.1017/9781108859127.)

Lakoff, George & Johnson, Mark. 1980. *Metaphors we live by*. University of Chicago Press.

Langacker, Ronald W. 1987. *Foundations of Cognitive Grammar, Vol. I: Theoretical prerequisites*. Stanford University press.

Larjavaara, Matti. 2019. *Partitiivin valinta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Leino, Jaakko. 2003. Antaa sen muuttua. *Suomen kielen permissiivirakenne ja sen kehitys.* (Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 900.) Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Leino, Pentti. 1989. Paikallissijat ja suhdesääntö: Kognitiivisen kieliopin näkökulma. *Virittäjä* 93, 161–219.

Leino, Pentti. 1990. Mikä siellä liikkuu? Liike- ja muutosverbien subjekti. *Virittäjä* 94(4), 400–418. (https://journal.fi/virittaja/article/view/38391.) (Luettu 17.1.2024.)

Leino, Pentti. 1991a. Inhimillinen reaktio. Teoksessa Laitinen, Lea & Nuolijärvi, Pirkko & Saari, Mirja (toim.), *Leikkauspiste: Kirjoituksia kielestä ja ihmisestä*. (Suomi 158), 257–271. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Leino, Pentti. 1991b. *Lauseet ja tilanteet: Suomen objektin ongelmia*. (Suomi 160.) Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Leino, Pentti. 1993. *Polysemia – kielen moniselitteisyys: Suomen kielen kognitiivista kielioppia 1*. (Kieli 7.) Helsingin yliopisto, suomen kielen laitos.

Luodonpää-Manni, Milla & Ojutkangas, Krista. 2020. Laadullinen aineistopohjainen kielentutkimus. Teoksessa Luodonpää-Manni, Milla & Hamunen, Markus & Konstenius, Reetta & Miestamo, Matti & Nikanne, Urpo & Sinnemäki, Kaius (toim.), *Kielentutkimuksen menetelmiä* II. (Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1457), 412–441. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Murmann, Maximilian. 2018. *Inchoative emotion verbs in Finnish: Argument structures and collexemes*. Helsingin yliopisto. (http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-4192-7.) (Luettu 17.1.2024.)

Nissilä, Leena. 2011. *Viron kielen vaikutus suomen kielen verbien ja niiden rektioiden oppimiseen*. (Acta Universitatis ouluensis B Humaniora 99.) Oulun yliopisto. (https://urn.fi/URN:ISBN:9789514296161) (Luettu 17.1.2024.)

Ojutkangas, Krista. 2023. Dynamic local cases in use. In Jaakola, Minna & Onikki-Rantajääskö, Tiina (eds.), *The Finnish case system: Cognitive linguistic perspectives.* (Studia Fennica Linguistica 23), 299–324. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. (https://doi.org/10.21435/sflin.23.)

Onikki-Rantajääskö, Tiina. 2001. *Sarjoja: Nykysuomen paikallissijaiset olotilanilmaukset kielen analogisuuden ilmentäjinä*. (Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 817.) Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Onikki-Rantajääskö, Tiina. 2023. The Finnish local case system. In Jaakola, Minna & Onikki-Rantajääskö, Tiina (eds.), *The Finnish case system: Cognitive linguistic perspectives.* (Studia Fennica Linguistica 23), 117–160. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. (https://doi.org/10.21435/sflin.23.)

Pajunen, Anneli. 1999. *Suomen verbirektioista: Verbin argumenttirakenteen jäsenten valinnasta.* (Yleisen kielitieteen julkaisuja 1.) Turun yliopisto.

Siiroinen, Mari. 2023. Case alternation in Finnish change-of-state constructions. In Jaakola, Minna & Onikki-Rantajääskö, Tiina (eds.), *The Finnish case system: Cognitive linguistic perspectives.* (Studia Fennica Linguistica 23), 279–298. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. (https://doi.org/10.21435/sflin.23.)

Siro, Paavo. 1974. Eksistentiaalilauseen hämähäkinverkkoa. *Virittäjä* 78 (1), 35–46.

Sivonen, Jari. 2024a. *Kakkupohjasta leipoutuu hyvä*. Tarkastelussa suomen tuloslause. *Folia Uralica Debreceniensia* 31, 261–282.

Sivonen, Jari. 2024b. Tuloslauseen syntaktis-semanttista tarkastelua. *Sananjalka* 66, 223–232.

SMS = *Suomen murteiden sanakirja*. 2024. Helsinki: Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisuja 30. URN:NBN:fi:kotus-201110. Päivitettävä julkaisu. Päivitetty 5.6.2024 [viitattu 15.12.2024]. Saatavissa https://kaino.kotus.fi/sms/.

Talmy, Leonard. 2000. *Toward a cognitive semantics Vol. I: Concept structuring systems*. MIT Press.

Viinamäki, Anna. 2007. *Huomata*-verbistä ja sen kanssa esiintyvistä paikallissijailmauksista. *Sananjalka* 49, 22–44. https://doi.org/10.30673/sja.86672

Vilkuna, Maria. 1996. *Suomen lauseopin perusteet*. (Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 90.) Edita.

VISK = Hakulinen, Auli & Vilkuna, Maria & Korhonen, Riitta & Koivisto, Vesa & Heinonen, Tarja Riitta & Alho, Irja. 2004. *Iso suomen kielioppi*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. (https://kaino.kotus.fi/visk/etusivu.php.) (Luettu 17.1.2024.)

Voutilainen, Eero. 2023. The construal of change in Finnish translative expressions. In Jaakola, Minna & Onikki-Rantajääskö, Tiina (eds.), *The Finnish case system: Cognitive linguistic perspectives.* (Studia Fennica Linguistica 23), 161–197. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. (https://doi.org/10.21435/sflin.23.)

Contact information

Tuomas Huumo
University of Turku
School of Languages and Translation Studies
thuumo@utu.fi